

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received : 07.07.2024
Kabul Tarihi / Date Accepted : 11.10.2024
Yayın Tarihi / Date Published : 31.12.2024
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Güz / Autumn

Klasik Arap Edebiyatında Şiir Antolojisi Geleneği¹

İshak DURMUŞ*

Anahtar Kelimeler:

Klasik Arap Edebiyatı,
Arap Dili,
Antoloji,
Seçki,
Şiir

ÖZ

Klasik Arap edebiyatında yer alan şiir antolojileri, Arapçanın zenginliğini ve gücünü sergileyen önemli edebi eserler olarak değerlendirilebilir. Bu antolojiler, barındırdıkları çeşitli ve çok sayıda şiir sayesinde, geçmişten günümüze Arap kültürünün ve dilinin anlaşılmasında mühim bir role sahiptir. Ayrıca, bu eserlerin birçoğu birer antoloji olmanın ötesinde içerdiği şiirlerin birincil kaynağı olması nedeniyle, Arapçanın gramer yapısını ve kelime hazinesini koruyan önemli edebiyat malzemeleri olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, çalışmada klasik Arap şiirinde antoloji kavramı, tanımı, tarihçesi ve türleri gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca, bu dönemde antoloji geleneğinin bir göstergesi olarak belli başlı şiir antolojileri, kronolojik sıraya göre tür, amaç ve yöntemleri hakkında bilgi verilerek tanıtılmıştır. Antolojilerin tanıtımında büyük ölçüde ilgili eserlerin mukaddimelerinden faydalanılmıştır. Böylece, klasik Arap edebiyatında şiir antolojisi geleneğinin yeri ve önemi vurgulanmıştır.

The Tradition of Poetry Anthologies in Classical Arabic Literature

Keywords:

Classical Arabic
Literature,
Arabic Language,
Anthology,
Selection,
Poetry

ABSTRACT

The poetry anthologies in classical Arabic literature can be regarded as significant literary books that showcase the richness and strength of the Arabic language. These anthologies, with their diverse and numerous poems, play a crucial role in understanding Arabic culture and language from past to present. Additionally, many of these works, beyond being mere anthologies, serve as primary sources for the poems they contain, making them essential literary materials for preserving the grammatical structure and vocabulary of Arabic. In this context, the study addresses topics such as the concept, definition, history, and types of anthologies in classical Arabic poetry. Furthermore, notable poetry anthologies from this period are introduced, providing information about their types, purposes, and methods in chronological order, as a representation of the anthology tradition. The introductions of these anthologies primarily draw upon the prefaces of the relevant books. Thus, the significance and place of the tradition of poetry anthologies in classical Arabic literature are emphasized.

¹ Bu çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanmış olan "Klasik Arap Edebiyatının İlk Şiir Antolojisi Örneklerinden Mufaddaliyyât" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilerek hazırlanmıştır.

* Öğr. Gör., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi: Malatya, Türkiye E-mail: ishakdurmus@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7544-2343

Giriş

“Antoloji” kelimesi Yunanca kökenli olup edebi eserlerden özenle seçilen güzel parçaların, belirli yöntemlere göre düzenlenmesiyle oluşturulan derlemeler anlamına gelir (Püsküllüoğlu, 2001, 46). Geleneksel olarak edebi eserlerin derlendiği seçkiler için kullanılan “antoloji” terimi, zamanla fotoğraf, müzik, resim gibi çeşitli sanat dallarındaki koleksiyonları tanımlamak için de kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, “antoloji” kelimesi genellikle bir edebiyat terimi olarak kabul edilir ve özellikle şiirle ilişkilendirilir. Yunanca’daki “anthos” (çiçek) ve “legein” (toplamak, derlemek, seçmek) kelimelerinden türeyen bu terim, “çiçek toplamak”, “çiçek seçmek” ve “çelenk” anlamlarını da içerir. Antoloji hazırlayıcısı, bu terimin içerdiği anlam doğrultusunda, estetik değeri yüksek parçaları bir araya getirerek eserinde güzel çiçek demetleri gibi bir seçki oluşturur ve bu yolla ortak bir kültürel hafızayı yansıtır. Türk edebiyatında bu tür eserler zamanla “letaif”, “müntahabat”, “numune”, “güldeste” ve “seçki” gibi çeşitli isimlerle anılmıştır (Karagülle, 2006, 383). Arap edebiyatında, belirli kriterlere göre seçilmiş şiirlerin toplandığı şiir antolojileri genellikle muhtârât, ihtiyârât, müntehabât, mecmua, muktetafât ve hamâse gibi isimlerle adlandırılır. Modern dönemde, klasik Arap şiirinden yapılan seçmelerden oluşan antolojilere örnek olarak Bârûdî’nin (ö. 1904) *Muhtârâtü’l-Bârûdî*’si ve Adonis’in *Dîvânü’s-şi’ri’l-‘Arabî* adlı eseri gösterilebilir. (Karagülle, 2006, 383).

Arap edebiyatında şiir antolojilerinin bilinen ilk örneklerinde kasideler, belirli bir düzenleme yapılmadan müstakil olarak derlenmiştir. Bu bağlamda, ilk şiir antolojisinin, Cahiliye Dönemi şairlerine ait muallaka kasidelerinin toplandığı *Muallakât* adlı eser olduğu söylenebilir. Bu eserde, Cahiliye dönemi’nin en çok beğenilen kasideleri derlenmiş, ancak derleyicisi Hammâd er-Râviye (ö. 160/776-77) herhangi bir seçim yapmamıştır. Onun ardından derlenen *Mufaddaliyyât* ise derleyicisi Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794) tarafından seçilmiş şiirleri içermektedir. Bu bağlamda eserin klasik Arap Şiirinde gerçek anlamda antoloji geleneğini başlattığı söylenebilir. Bu antoloji ve yöntemi o kadar beğenilmiş olmalı ki kısa bir süre sonra Asmaî (ö. 216/831), kendi şiir antolojisi *Asmaîyyât*’ı hazırlamıştır. Daha sonra Ahfeş el-Asgar (ö. 316/928), bu iki antolojiyi *Kitâbu’l-İhtiyâreyn* adı altında birleştirip kısa bir şerhini yapmıştır. (Bkz. Ahfeşü’l-Eşğar, 1420/1999)

Müstakil kaside seçkilerinin bulunduğu antolojilerden sonra, şiir parçalarının tema ve konularına göre sınıflandırıldığı *Hamâse* türü şiir antolojileri ortaya çıkmıştır. *Hamâse* türünün öncüsünün Ebu Temmâm (ö. 231/846) olduğu söylenebilir. Onun hazırladığı *Hamâse* adlı şiir antolojisi o kadar ünlenmiştir ki hamâse kelimesi artık kahramanlık şiirleri ve bu adla derlenen antolojiler için kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bu kavramın, bazen antoloji kelimesinin yerine kullanıldığı bile söylenebilir (Rafii, 1974, 228-229).

Meâni’ş-şiir kitaplarını da şiir antolojileri arasında değerlendirmek mümkündür. Bu tür kitaplar, şairlerin eserlerinden seçilmiş, anlam derinliği ve kapalılığı ile öne çıkan şiir parçalarını içerir. Bu parçaların anlamlarının gizemli oluşu, onları diğer şiirlerden ayıran en belirgin özellikleridir (Bolelli, 2010, 45). Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-Müzhir* adlı eserinde belirttiğine göre, bu tür beyitlere “meâni beyitleri” denmesinin nedeni, anlamlarının derinliği ve anlaşılmasının zor oluşu nedeniyle sorgulamaya ihtiyaç duymalarından dolaydır. Bu beyitler ilk bakışta kolayca anlaşılabilir ve sadece anlam açısından değil, aynı zamanda lafız, terkip ve i’rab gibi farklı yönlerden de incelenmesi gerekebilir. Bu

nedenle meâni'ş-şiir kitapları, şiirlerin anlamları, kelimelerin kullanımı, yapısal özellikleri ve dilbilgisi kurallarıyla ilgili detaylı açıklama ve yorum gerektiren şiir bölümlerini içerir (Süyûtî, 1418/1998, 1/450). Meâni'ş-şiir türü antolojilere örnek olarak Sa'îd b. Hârûn el-Uşnândânî'nin (ö. 288/901) *Me'âni'ş-şi'r*, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Kitâbu'l-me'âni'l-kebîr* ve Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) *Dîvânu'l-meânî* adlı eserleri gösterilebilir. Bu antolojiler, şiirlerin derin anlamlarını araştırarak kelime ve beyitlerin altında yatan derin anlamları açıklamayı hedefler.

Derleyicisi belirli bir seçim yapmasa da kabile divanlarını da şiir antolojileri arasında saymak mümkündür. Bu tür divanlarda, derleyici belli bir kritere bağlı kalmaksızın bir kabilenin tüm şairlerini ve onların kasidelerini topladığı için, içeriği bakımından antoloji özelliği taşımaktadır. Kaynaklarda yüzü aşkın kabile divanının ismi geçmektedir (Esed, 1988, 543-547). Ancak, bu divanlardan yalnızca Sükkerî'nin (ö. 275/888) derlediği *Dîvânu'l-Hüzeliyyîn* günümüze kadar ulaşabilmiştir (Abdulcabbâr - Hafâcî, 1400/1980, 375).

Arap edebiyatında, tek bir tema etrafında düzenlenmiş antolojiler oldukça yaygındır. İbn Dâvûd ez-Zâhirî'nin (ö. 297/910) *Kitâbu'z-Zehre* ve İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *Tavku'l-hamâme* adlı eserleri, derleyicilerin kendilerinin ve başkalarının aşk şiirlerini bir araya getirir (Abbâs, 1960, 282-283). Ebu'l-Velîd İsmâil b. Âmir el-Himyerî'nin (ö. 440/1048) *el-Bedî' fi vasfi'r-rebî'* adlı çalışması, Endülüs şiirinin tabiat ve tasvir temalı örneklerini sunar (Dayf, 1960-1995, 8/99). Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin (ö. 429/1038) *Kenzu'l-küttâb*'ında ise katiplerin ve edebiyatçıların kullanımına yönelik özel ve resmi yazışmalarda kullanılacak dörtlükler ve beyitler bulunur (Se'âlibî, 1319/1901, 5). Safedî'nin (ö. 764/1363) *Resfû'z-zülâl fi vasfi'l-hilâl*, *Teşnîfü's-sem' bi'nsikâbi'd-dem'* ve *Keşfü'l-hâl fi vasfi'l-hâl* gibi eserleri, tek bir konu etrafında derlenmiş şiirleri içerir (Durmuş, 2008, 35/448-449). İbn Ebû Avn'ın (ö. 322/934) *Kitâbu't-Teşbihât* ve İbnü'l-Kettânî'nin (ö. 420/1030) Endülüs şiirinden seçmeler sunduğu aynı isimdeki eseri de benzer bir yaklaşımla hazırlanmıştır (İbn Ebî 'Avn, 1; Muhammed b. el-Kettânî et-Tabîb, 1981, 67). İbn Senâülmülk'ün (ö. 608/1212) *Dârü't-tırâz fi 'ameli'l-müveşşahât*'ı, müveşşah türündeki şiirin teori ve pratiğine dair kapsamlı bilgiler sunar (İbn Senâülmülk, 1400/1980, 31). Safedî, ayrıca *Tevoş'u't-tevoşih* adlı eserinde Endülüs, Mısır ve Suriye şairlerinin müveşşahlarını ve bu şiirlere yazdığı nazireleri derlemiştir (Safedî, 1; Topuzoğlu, 2020, 31/56).

Klasik Arap şiirinde, tanınmış şairlerin eserlerinden seçkileri içeren antolojiler de mevcuttur. Bu tür antolojilere örnek olarak Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî (ö. 380/990) ve Ebû Osman Sa'îd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî (ö. 390/1000) kardeşler tarafından derlenen *el-Muhtâr min şî'ri Beşşâr*, *el-Muhtâr min şî'ri İbni'd-Dümejne*, *İhtiyâru şî'ri'l-Buhturî*, *İhtiyâru şî'ri Müslim b. el-Velîd ve ahbâruh*, *İhtiyâru şî'ri'l-Habbâz el-Beledî* ve *İhtiyâru şî'ri İbni'l-Mu'tez* sayılabilir (Yusuf, 1958, 12-13). Ayrıca, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) *el-Muhtâr min şî'ri'l-Mütenebbî ve'l-Buhturî ve Ebî Temmâm* gibi antolojileri de bu türün diğer örnekleri arasında yer aldığı söylenebilir (Cürcânî, 1937, 201). IV./X. yüzyılda, eski ve yeni şiirin nitelikleri ile bunların birbirlerine üstünlüklerinin tartışılması, tematik antolojilerin gelişimine de katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, Hâlidîyyân'ın *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir min eş'âri'l-mütekaddimîn ve'l-Câhiliyye ve'l-muhadramîn* adlı eseri (Hâlidîyyân, 1958, 16) ve İbn Sa'îd el-Mağribî'nin Doğu ve Batı şiirinden benzer örnekleri derlediği *Unvânü'l-murkısât ve'l-mutribât*'ı (İbn Sa'îd el-Mağribî, 1441/2020, 44-45),

bu tür antolojilerin öne çıkan örnekleri arasında sayılabilir. (Hamori vd., 528; Topuzoğlu, 2020, 31/56).

Araştırmada giriş niteliğinde verilen yukarıdaki bilgileri desteklemek ve klasik Arap edebiyatında şiir antolojisi geleneğinin yerini ve önemini vurgulamak amacıyla günümüzde ulaşılabilir olan şiir antolojilerinin bir kısmı betimsel içerik analizi yöntemiyle incelenip amaç, içerik ve yöntemleri hakkındaki genel değerlendirmeler aşağıda sunulmuştur.

1. Muallakât

Muallakât, Cahiliye dönemi'nde söylenen birkaç uzun kasidenin bir araya getirildiği şiir antolojisi olarak bilinir. Bu antoloji, diğerlerinden farklı olarak, derleyicisi Hammâd er-Râviye'nin kişisel seçimleriyle oluşturulmamıştır. Aksine, daha önce yapılmış olan ve Arap edebiyatında özel bir yere sahip olan şiir seçkilerinin doğru ve güvenilir bir şekilde toplanması ve aktarılması yoluyla meydana getirilmiştir (Ebû'l-Berakât el-'Enbârî, 1405/1985, 39; Esed, 1988, 169). Öyle görülüyor ki Hammâd er-Râviye, Cahiliye döneminin en ünlü şairlerinin en seçkin eserlerini içeren bu şiir koleksiyonunun dil, üslup ve içerik açısından Arap edebiyatının zirvesini temsil ettiğine inanmış ve bu nedenle bu şiirleri olduğu gibi aktarmaya özen göstermiştir.

Kasideler, çok temalı bir yapıya sahip olup tamamen klasik bir üslupla nazmedilmiştir. Bu üslup gereği, antolojideki şairler genellikle kasidelerine gazel temasıyla başlamıştır. Bu tarzı ilk icat edenin, en eski muallaka şairi İmru'l-kays (ö. 544) olduğu söylenir. Gazel teması, sevgiliden geriye kalan terk edilmiş bir konağın kalıntılarının tasvirini içerir ve özlem duyulan eski bir sevgiliye duyulan aşkı ifade eder. Ancak, Amr b. Külsûm'un (ö. 584) muallakası, diğerlerinden farklı olarak hamriyyât temasıyla başlar. Bu bölümün ardından, yorucu, uzun ve tehlikeli bir yolculuğun; bu yolculuk esnasında kendisine eşlik eden bineğin ve yolda karşılaşılan çöl hayvanlarının tasviri gelir. Sonrasında, şair kasidesinde fahr, medih, mersiye, itizâr ve hiciv gibi ana temalardan birine geçer. Medih ve fahr temaları, muallakalarda en çok işlenen temalar arasındadır (Baytar, 2023, 723; Tülücü, 2005, 5).

Antolojide yer alan kasidelerin sayısı ve şairleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Çoğu rivayet, kasidelerin sayısının yedi olduğunu ve şairlerinin İmru'l-kays, Lebid b. Rebîa (ö. 660-661), Tarafe b. el-'Abd (ö. 564), Zuheyir b. Ebî Sulmâ (ö. 609), Amr b. Külsûm, Antere bin Şeddâd ve el-Hâris b. Hillize (ö. 570) olduğunu belirtir. Ancak, Mufaddal ed-Dabbî, bu listede yer alan son iki şairin yerine Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604) ile Meymûn b. Kays A'sâ'yı eklemiştir. Bu hususta onun "*Her kim Sümût² diye isimlendirilen bu yedi kasidenin bu şairlerinden başkasına ait olduğunu iddia ederse lüzumsuz konuşmuştur.*" dediği rivayet edilir ('Abdulkâdir el-Bağdâdî, 1418/1997, 1/126). Cemheretü eş'âri'l-Arab'ın derleyicisi Ebû Zeyd el-Kureşî'nin de (ö. IV./X. yüzyıl) bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır (Cündî, 1412/1991, 154).³

Yukarıda belirtilen ilk görüş aslında antolojinin ilk derleyicisi olan Hammâd er-Râviye'ye aittir. Theodor Nöldeke'ye (ö. 1930) göre, Hammâd'ın Hâris b. Hillize'yi (ö. 570) antolojisine dahil etmesinin nedeni, Hâris'in Benî Bekir b. Vâil kabilesinin azatlısı olmasıdır (Brockelmann, 1959, 1/67). Cahiliye döneminde bu kabile, Tağlib kabilesi ile sürekli bir savaş

² Muallakât'ın bir diğer adı.

³ Eserdeki Muallakât adlı başlıkta bu şairler zikredilmiştir. (Bkz. Ebû Zeyd el-Kureşî, 1967, 111)

halindeydi. Buna rağmen Hammâd, Tağlib kabilesinin geniş topraklara yayılmasından dolayı büyük bir üne kavuşan Amr b. Külsûm'ün onları öven kasidesini antolojisine eklemek zorunda kalmıştır. Ancak, azatlısı olduğu kabilenin itibarını da yükseltmek için bir yol aramış ve bu amaçla Bekir b. Vâil soyundan gelen el-Hâris b. Hillize'nin kasidesini antolojiye eklemeyi ihmal etmemiştir (Cündî, 1412/1991, 154).

Mufaddal ed-Dabbî ile Hammâd er-Râviye'nin seçkilerini birleştirerek *Muallakât*'taki kaside ve şair sayısını dokuza çıkararak rivayetler de bulunmaktadır. (Cündî, 1412/1991, 154). Hatîb et-Tebrîzî ise *Muallakât*'a şair Abîd b. Ebras'ın (ö. 555) kasidesini de ekleyerek bu sayıyı ona çıkarmaktadır (Bkz. Ebû Zekeriyâ et-Tebrîzî, 1352). Bu şairlerin en önce tarihlerde yaşayanı, MS 6. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılan İmru'û'l-Kays'tır. En son vefat edeni ise Müslüman olduktan sonra İslâm döneminde de uzun bir hayat sürdüren Lebid b. Rebîa'dır (Tülücü, 2005, 4).

Şairler ve kaside sayısındaki farklılıkların yanı sıra, *Muallakât*'ın isimlendirilmesi de tartışmalara neden olmuştur. Kaynaklarda ve rivayetlerde bu kasideler için çeşitli isimler kullanılmıştır: “el-mu'allakâtü'seb'” (Yedi Muallaka), “es-seb'u't-tivâl” (yedi uzun), “sümût” (dizili inciler), “müzehhebât” (yaldızlı şiirler), “seb'iyât” (yedi kaside), “el-vâhide” (eşsiz), “el-kaşâidu's-seb'u't-tivâlu'l-câhiliyye” (yedi uzun cahiliye şiiri), “el-muallakatu'l-'aşr” (on muallaka) ve “el-meşhûrât” (meşhurlar). Daha modern eserlerde ise “müsemmetât” (inci dizileri) ve “mukalledât” (asırlardan devredilen eski şiirler) gibi isimler de kullanılmaktadır (Tülücü, 2005, 4). Antolojinin derleyicisi Hammâd er-Râviye, bu kasidelere “sümût” (dizili inciler) adını vermiştir. Ancak, “muallakât” ismi çok daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Cündî, 1412/1991, 154).

Antolojideki kasidelere “muallakât” isminin verilmiş nedeni konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. En yaygın görüşe göre, Araplar bu şiirleri çok beğendikleri ve değerli gördükleri için Kâbe'ye asmışlardır. Bu nedenle, bu şiirler için “asılmış” anlamına gelen “muallaka” kelimesi kullanılmıştır (İbn Haldûn, 1988, 1/803-804). Bir başka görüşe göre, kasidelere “muallakât” ismi, dönemin kralının bu şiirlerin kendi hazinesinde yer alması için “bunu bizim için asın (saklayın)” anlamındaki (علقوا لنا هذه) ifadesi nedeniyle verilmiştir (İbn Reşîk el-Kayravânî, 1401/1981, 1/96). Daha farklı görüşlerde ise “muallaka” kelimesine manevi bir anlam atfedilmiştir. Bu görüşlerden birine göre, bu kasidelere “muallakât” denmesinin nedeni, Arapların zihinlerinde unutulmadan sabit kalmaları, yani “bağlı kalmak” ve “ayrılmamak” anlamlarını taşıyan “a-li-ka” kökünden gelen “muallakât” kelimesinin (unutulmaz kasideler) bu manada kullanılmasıdır (Hüseyn, 1431/2010, 8/375). Bir başka görüşe göre ise “muallaka” kelimesi, “değerli” anlamındaki “ilk” (علق) kökünden türemekte olup “değerli kasideler” anlamına gelmektedir (Brockelmann, 1959, 1/67).

Muallakât hakkındaki tüm bu eleştiriler ve değerlendirmeler, onun Arap edebiyatı tarihindeki önemini ve yerini ortaya koymaktadır. Nitekim bu antoloji, derlendiği günden bu yana sürekli ilgi görmüş ve üzerinde çok sayıda araştırma yapılmıştır. Süleyman Tülücü'nün kaleme aldığı bir makalede, bu araştırmalara ilişkin geniş bir kaynakça sunulmaktadır. Bu kaynakçada *Muallakât*'ın 26 adet şerhi (12'si basılı, 14'ü yazma); çeşitli dillere (Latince, Fransızca, Almanca, İngilizce, İspanyolca, İsveççe, Rusça, Lehçe, Farsça ve Türkçe) yapılan çevirileri; *Muallakât* ve şairleri hakkında yazılmış 15 kitap, 98 makale ve

madde, 25 tez çalışması; *Muallakât* ve şairlerine değinen 456 eser (kitap, tez ve çalışma) hakkında bilgiler yer almaktadır (Bkz. Tülücü, 2005).

2. Asmaiyyât

Asmaiyyât, Arap edebiyatının önde gelen dilbilgini, ahbâr ve şiir ravisi Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî tarafından derlenen eski Arap şiirlerinden oluşan bir antolojidir. Bu seçki, tıpkı *Mufaddaliyyât* gibi derleyicisinin adıyla anılmaktadır. Asmaî'nin bu antolojiyi Abbâsî Halifesi Harun Reşid için hazırladığı rivayet edilmektedir ('Abdulkâdir el-Bağdâdî, 1418/1997, 10/104). Antoloji, yetmiş bir farklı şairin doksan bir kaside veya şiir parçasını içermektedir. Bu şairlerin kırk dördü Cahiliye döneminden, altısı İslâmî dönemden ve on dördü hem İslâm öncesi hem de sonrası dönemlerde yaşamış olan Muhadramûn şairlerindendir. Geriye kalan yedi şairin hangi dönemde yaşadıkları ise kesin olarak bilinmemektedir. *Asmaiyyât*'ta bulunan kasidelerin çoğu kısadır ve bazıları sadece iki beyitten oluşmaktadır (Cündî, 1412/1991, 160).

Bu antolojide yer alan kasidelerden dokuzu, kendisinden önce derlenmiş olan ve antoloji geleneğini başlatan *Mufaddaliyyât*'taki kasidelerle ortaktır. *Asmaiyyât*'ı *Mufaddaliyyât*'tan ayıran belirgin özellikler arasında, bazı durumlarda kasidelerin tamamı yerine sadece bir bölümüne yer vermesi, nadir kelimeleri daha az içermesi ve bu kelimeler hakkında zaman zaman açıklamalar yapması, daha çok kısa kasideleri içermesi ve kasidelerin beyit sayısının azlığı sayılabilir (Dayf, 1960-1995, 1/178). *Mufaddaliyyât* ise sadece şair isimleri ve tüm beyitleriyle birlikte kasideleri içermektedir ve bu kasideler genellikle çok temalı, uzun soluklu Cahiliye Arap şiir geleneğini yansıtır. Bunun dışında, her iki antoloji de çoğunlukla az bilinen eski şiirleri içermeleri, belirli bir sistematığe dayanmamaları ya da en azından bunu açıklayan bir mukaddime bölümüne sahip olmamaları yönünden benzerlik göstermektedir. Derlenme tarihleri göz önüne alındığında hem *Asmaiyyât* hem de *Mufaddaliyyât*'ın, Cahiliye şiirini koruyarak günümüze aktaran, dönemin yaşantısı, coğrafi özellikleri, kültürü, sosyal ve siyasal olayları hakkında bilgi sunan birincil kaynak niteliğinde eserler olduğu söylenebilir.

Tarihsel süreçte *Asmaiyyât*, *Mufaddaliyyât* kadar büyük bir şöhret ve ilgi görmemiştir. Bunun nedenleri arasında *Asmaiyyât*'ın daha az nadir kelime içermesi ve Asmaî'nin şiirlerde edebî yönlerden ziyade dilbilimsel yönlere ağırlık vermesi sayılabilir (Blachere, 1956, 159; Dayf, 1960-1995, 1/178). Muhtemelen bir dil bilgini olarak Asmaî, derleyeceği kasidelerde dilbilimsel açıdan örnek teşkil edecek ifade tarzlarına daha çok önem veriyor ya da bu nitelikteki şiirleri ezbere biliyordu.

Eserin ilk tenkitli neşri, Alman oryantalist Wilhelm Ahlwardt tarafından *Mecmû'u eş'âri'l-'Arab* adlı kitabın birinci cildi olarak yayımlanmıştır. Ancak Ahlwardt, eserin orijinal düzenini bozarak şiirleri kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralamış ve bu yüzden ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca *Mufaddaliyyât*'ta yer alan on dokuz şiirden sadece dördünü kitabına dahil etmiş ve toplam şiir sayısını yetmiş yedi olarak belirlemiştir. Sonraki yıllarda, Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Hârûn, eserin orijinal düzenine sadık kalarak 1955'te Kahire'de tenkitli bir metin yayımlamışlardır. Bu metin küçük açıklamalar içermekte olup, antolojinin ikinci baskısı da 1963'te yapılmıştır (Şâkir - Hârûn, 6-10; Ergin, 1991, 3/500). Ancak bu nüshaların ve baskıların hiçbirinde kasidelerin Asmaî'den geldiğine dair bir rivayet zinciri bulunmamaktadır (Esed, 1988, 578).

3. Hamâse

Ebû Temmâm tarafından derlenen bu eser, Arap edebiyatının en önemli şiir antolojilerinden biri olarak kabul edilir ve *el-Hamâsetu'l-kübrâ* ile *Dîvânü'l-hamâse* gibi isimlerle de tanınır. Eserin adı, Arap kültüründe büyük bir öneme sahip olan yiğitlik ve kahramanlık (hamâse) temalarını içeren ilk bölümünden gelmektedir ('Useylân, 240). *Hamâse*, Arap edebiyatında *Muallakat*, *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'tan sonra derlenen, şiir temalarına göre düzenlenmiş ilk sistematik antolojidir (Rafii, 1974, 3/53; Esed, 1988, 582).

Ebû Temmâm'ın şiir antolojisi, yaklaşık 352 şairin eserlerini farklı bölümlerde toplamaktadır. Bu şairlerin büyük bir kısmı, Cahiliye ve Muhadramûn dönemlerine aittir. Antoloji, Cahiliye döneminden I. Abbâsî dönemine kadar geniş bir tarihi kapsar. Ancak, Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinden nispeten az sayıda şairin eserleri antolojide yer almaktadır. ('Useylân, 45; Göçemen, 2019, 81-82).

Mufaddaliyyât ve *Asmaiyyât* gibi ilk şiir antolojileri, şairlerin kasidelerini tam olarak derlemiştir. Ancak Ebû Temmâm, şiirleri anlam ve konularına göre ayırarak *Hamâse* adlı eserinde farklı bir yöntem izlemiştir. Bu yöntemin muhtemelen Arap edebiyatında ilk kez Ebû Temmâm tarafından uygulandığı düşünülmektedir ('Useylân, 33). Ebû Temmâm, kasidelerin en güzel beyitlerini seçerek uzunlukları bir ile beş beyit arasında değişen örnekleri antolojisine dahil etmiştir. Böylelikle klasik Arap kasidesinin farklı şiir türlerini içeren yapısını konularına göre tasnif etmiştir. Ebû Temmâm, antolojisinde şiirleri on farklı tematik kategoriye ayırmıştır. Bu kategoriler şunlardır: a. Hamâse (kahramanlık, cesaret ve yiğitlik temalı şiirler), b. Merâsî (ölüm, yas ve matem temalı şiirler), c. Edeb (ahlak, erdem ve olgunluk temalı şiirler), d. Nesîb (aşk, hasret ve ayrılık temalı şiirler), e. Hicâ (eleştiri, alay ve yergi temalı şiirler), f. Medîh ve adyâf (övgü, takdir ve misafirperverlik temalı şiirler), g. Sıfât (tasvir, betimleme ve anlatım temalı şiirler), ğ. Siyer ve nüâs (hayat, yaşam ve yaşlılık temalı şiirler), h. Mülâh (nükte ve latife temalı şiirler), i. Mezemmetü'n-nisâ (kadınları kınama temalı şiirler) (Ebû Temmâm, 1980, 24; Elmalı, 1997, 15/440-441).

Hamâse'nin bölümlerinde yer alan şiirlerin sayısı, farklı rivayetlere göre değişiklik göstermektedir. Ancak bu rivayetlerin ortak noktası, en fazla şiirin "bâbu'l-hamâse" bölümünde bulunmasıdır. Bu bölüm, divanın toplam şiirlerinin yaklaşık üçte birini oluşturur. En az şiirin bulunduğu bölüm ise "bâbu's-sıfât"tır. Çoğu rivayette bu bölümdeki şiir sayısı üç olarak verilmişken, el-A'lem eş-Şentemerî'nin (ö. 476/1084) şerhinde beş olarak belirtilmiştir. "Bâbu'l-hamâse"den sonra en çok şiir içeren bölümler ise klasik Arap şiirinin ana temalarından olan mersiye, aşk ve medîh bölümleridir. Eserin kaynakları arasında en az şiir içeren rivayet, 865 şiirle Zeyd b. Alî el-Fârisî'ye (ö.467/1075) aitken, en çok şiir içeren rivayet ise 940 şiirle el-A'lem eş-Şentemerî'ye (ö. 476/1084) aittir (Göçemen, 2019, 79).

Hamâse'nin ilk baskısı, G. Wilhelm Freytag tarafından Hatîb et-Tebrîzî'nin şerhiyle birlikte yayımlanmıştır (Bonn 1828). Daha sonra eser birçok kez basılmıştır (Kalküta 1856; Bulak 1286, 1290, 1296; Kahire 1322, 1331, 1335; Leknev 1293; Bombay 1299; A. Krymski tarafından Moskova 1912; İstanbul 1914). Eserin tenkitli neşirleri ise M. Abdülmün'im Hafâcî (I-II, Kahire 1955), Abdülmün'im Ahmed Sâlih (Bağdat 1980) ve Abdullah Abdürrahîm Useylân (Riyad 1401/1981) tarafından yapılmıştır.

4. Vahşiyât

Ebû Temmâm, *Hamâse* adlı ünlü eserinin ardından, aynı türde bir başka antoloji daha derlemiştir. Bu eser, *Vahşiyât* veya *el-Hamâsetu's-Suğrâ* isimleriyle anılmaktadır (Ebû Temmâm, 1963, 3). Eser, kaybolmuş veya az bilinen şiirleri bir araya getirmesi ve sistematik şiir antolojisi geleneğinin ikinci örneği olması bakımından Arap kültür mirasının değerli bir parçasıdır. *Vahşiyât*, Ebû Temmâm'ın ilk eseri *Hamâse* kadar tanınmamış olsa da Arap edebiyat tarihinde *Vahşiyât* adıyla bilinen tek eser olmasıyla özel bir yere sahiptir (Kızıltunç, 2012, 40).

Bu antoloji, on bölümden oluşmakta ve *Hamâse* ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak bazı bölüm adlarında küçük değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, cömertlik ve misafirperverlik konusunu işleyen bölüm “bâbu'semâha ve'l-adyâf” olarak adlandırılmış (Ebû Temmâm, 1963, 246), ihtiyarlık konusunu işleyen bölüm ise “bâbu'l-meşîb” olarak isimlendirilmiştir (Ebû Temmâm, 1963, 285; Çetin, 1973, 34).

Antolojinin az bilinen şiirleri içerdiği göz önüne alındığında, vahşiyât teriminin “yabanilik” veya “yalnızlık” anlamlarına atıfta bulunarak tercih edildiği düşünülebilir (Meymenî, 1963, 6). Böylece Ebû Temmâm, bu şiirlerin bilinmezliklerini ortadan kaldırarak, tanınmalarını sağlamıştır. Eserin diğer adının *el-Hamâsetu's-Suğrâ* olması, bir yandan hacimsel olarak ilk çalışmaya göre daha az kapsamlı olmasından, diğer yandan da şiirlerin kalite seviyesinin ilk eserden daha düşük olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Antolojide, Cahiliye, Sadru'l-İslâm, Emevîler ve Abbâsîler dönemlerinden seçilmiş şairlerin şiirleri yer almaktadır. Ebû Temmâm, ilk eseri *Hamâse*'de recezlere çok az yer verirken, bu eserde recez türüne daha fazla önem vermiştir. Ayrıca Ebû Temmâm'ın kendi kabilesi olan Tay' şairlerinin şiirlerine bu antolojide daha az yer vermesi, ilk eserinde kabilesinin şanını yükseltmek istemesiyle açıklanabilir (Göçmen, 2019, 97).

Eserin tek nüshası 122 yaprak olup, 2614 kayıt numarasıyla Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu eser, 'Abdulazîz el-Meymenî er-Râcekûtî tarafından tahkik edilmiştir. Eserin ilk baskısı, Mahmûd Muhammed Şâkir'in hâşiye katkılarıyla 1963 yılında Kahire'de yapılmıştır. Son baskısı ise 2015 yılında Medine'de, Abdullah Abdurrahîm 'Useylân'ın tahkiyiyle Nâdî el-Medîneti'l-Munevvereti'l-Edebî yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir (Göçmen, 2019, 99).

5. Me'âni's-Şi'r

Ebû Osman Sa'îd b. Harun el-Uşnândânî'nin antolojisi, anlaşılması zor beyitler (me'âni's-şî'r) ve bu alanda kullanılan söz varlığını kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır. Müellif, bu kitap aracılığıyla Arapçadaki şiirin kelime dağarcığını detaylı bir şekilde incelemeyi, anlamlarını ve farklı kullanımlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Antoloji, sistematik bir tasnif içermemekle birlikte, tarih boyunca Arap şiir sözlüğünün gelişimine ışık tutmak amacıyla tarihî ve edebî kaynaklardan yararlanmaktadır. Müellif, bu kelimelerin anlamlarını tanımlayıp kullanımlarını açıklarken, aynı zamanda kelimelerin kökenleri ve tarihsel gelişimlerinden de bahseder. (Bkz. Uşnândânî, 1988)

Antolojide toplam 222 adet şiir parçası yer almaktadır. İlk baskı, er-Râbitatu'l-Edebiyye cemiyetinin 1304/1922 yılında Dımaşk'ta yayımladığı ve 111 şiir parçası içeren baskıdır. Antolojinin ikinci baskısı, İzzeddîn et-Tenûhî'nin (ö. 1966) katkılarıyla gerçekleştirilmiş olup,

bu baskıda ilk kez yayımlanan 111 adet şiir parçası daha bulunmaktadır. Ayrıca, et-Tenûhî'nin sonradan elde ettiği el yazması nüshasından çıkardığı şiirler, el-Lahk ve ez-Zeyl adlarıyla iki bölüm halinde ikinci baskıya eklenmiştir. El-Lahk (ilave) bölümü, 112'den 202'ye kadar olan şiir parçalarını içerirken, ez-Zeyl (devam) bölümü ise 203'ten 222'ye kadar olan şiir parçalarını kapsamaktadır. Bu antoloji, ikinci kez İhyâu't-türâsî'l-kadîm yayınevi tarafından 1389/1969 yılında Dımaşk'ta yayımlanmıştır (Bolelli, 2010, 49).

6. Dîvânu'l-Hüzeliyyîn

Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn b. Ubeydillâh el-Atekî es-Sükkerî'nin, Hüzeyl kabilesine mensup şairlerin şiirlerini derlediği bir antolojidir. Klasik Arap Edebiyatında kabile şiirlerinin derlendiği birçok antolojiden bahsedilse de (bkz. Esed, 1988, 543-547) günümüze kadar ulaşan tek antoloji *Dîvânu'l-Hüzeliyyîn*'dir (Abdulcabbâr - Hafâcî, 1400/1980, 375).

Sükkerî, antolojide yer alan şiirler hakkında rivayetlere yer vererek nadir bulunan bazı haberleri yorumlamıştır. Böylece, eserindeki şiirleri şerhlerle zenginleştirerek okuyucuların anlamalarına katkıda bulunmuştur. Kitapta yer alan lügat notları da dilbilimsel açıdan büyük önem taşımaktadır ve eserin değerini artırmaktadır (Bolelli, 2010, 28).

Cahiliye ve İslâmî dönemlerine ait 120 şairin 380 şiir parçasını içeren *Dîvânu'l-Hüzeliyyîn*, ilk olarak J. G. Kosegarten tarafından 1854 yılında Londra'da yayımlanmıştır. Daha sonra, Dâru'l-kutubî'l-Mısriyye tarafından üç cilt halinde ve tahkikli bir şekilde 1945-1950 yılları arasında Kahire'de basılmıştır. Ayrıca, Abdüssettâr Ahmed Ferrâc'ın tahkiki ve Mahmûd Muhammed Şâkir'in tashihi ile *Şerhu eş'âri'l-Hüzeliyyîn* adı altında yine üç cilt olarak 1963-1965 yılları arasında Kahire'de yayımlanmıştır. İbn Cinnî (ö. 392/1002), Sükkerî'nin toplayamadığı bazı rivayetleri *et-Temâm fî tefsîri eş'âri Hüzeyl mimmâ ağfelehû Ebû Sa'îd es-Sükkerî* adlı eserinde derlemiş ve bu eser Ahmed Nâcî el-Kaysî, Hatice Abdürrezzâk el-Hadîsî ve Ahmed Matlûb tarafından 1962 yılında Bağdat'ta yayımlanmıştır (Kılıç, 1994, 9/446).

7. el-Me'ânî'l-Kebîr

Bu antoloji, İbn Kuteybe'nin ilk ve en kapsamlı eserlerinden biridir. Antolojide, anlaşılması güç olan şiirler seçilerek detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Suyûtî, bu şiirlerin "ebyâtu'l-me'ânî" olarak adlandırıldığını, çünkü anlaşılmasının zor olduğunu belirtir. Ona göre, bu şiirler belâgat ile ilgilidir ve büyük şairler bunları şiirdeki ustalıklarını kanıtlamak için söylemişlerdir. Ayrıca o, birçok eser yazılmış olsa da en güzel ve kapsamlısının İbn Kuteybe'nin bu eseri olduğunu vurgular (Süyûtî, 1418/1998, 1/450).

İbnu'n-Nedîm (ö. 385/995), eserin on iki bölümden oluştuğunu kaydetse de (İbnu'n-Nedîm, 1417/1997, 105), mevcut baskıda yalnızca yedi bölüm vardır. Bu da diğer beş bölümün kaybolduğunu gösterir. Krenkow (ö. 1952), İstanbul ve Londra'da bulunan yedi bölümü birleştirerek tashih etmiş ve açıklamış, daha sonra Hindistan'ın Haydarabad kentindeki Dâiretu'l-Me'ârifî'l-İslâmiyye kurumuna yayımlaması için göndermiştir. Bu kurumdan 'Abdurrahmân b. Yahyâ el-Yemânî, gerekli düzeltme ve açıklamaları yaparak eseri yayımlamıştır (Haydarâbâd 1389/1949; Yemânî, 1368/1949, 30-32; Akyürek, 2022, 60).

Eser toplamda üç cilt halinde yayımlanmış olup, bu ciltlerin tamamı 1270 sayfayı kapsamaktadır. Birinci ciltte; atlar, canlılar, yemek ve misafirperverlik konularını içeren

şiiirlerden örnekler sunulmuştur. İkinci ciltte; sinekler, uyarma ve açıklama, savaş konularını işleyen şiiirlerden örnekler verilmiştir. Üçüncü ciltte; kumar, şiiir ve şairler, saç ağarması ve yaşlılık, uyulması gereken kurallar ve ahlak konularını ele alan şiiirlerden örnekler aktarılmıştır. Kitaba daha sonra, yararlı dizinler içeren birkaç sayfa eklenmiştir. Kitabı neşreden kişi, önsözde İbn Kuteybe'nin *Kitâbu'l-me'âni'l-kebîr* adlı eseri hakkında bazı bilgiler sunmuştur (Yemânî, 1368/1949, 17-29). Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

- İbn Kuteybe, bu eserinde me'âni şiiirlerinden çok sayıda örnek toplamıştır. Bu eser, bu alanda yazılmış en kapsamlı eserdir.
- İbn Kuteybe, seçtiği şiiir bölümlerini tam ve ayrıntılı bir şekilde şerh etmiştir. Bu şerh, *Kitâbu'l-me'âni'l-kebîr*'i dil ve edebiyat açısından değerli bir kaynak yapmıştır.
- Bu eserde, başka eserlerde yer almayan pek çok şiiir bulunmaktadır. Bu şiiirler, Arap şiiirinin muhafazası açısından kültürel bir öneme sahiptir.
- İbn Kuteybe, sadece anlamı zor veya kapalı olan metinleri eserine dahil etmekle kalmamış, aynı zamanda yaptığı açıklamalarla bu metinleri zenginleştirmiştir. (Bolelli, 2010, 46)

8. Hamâse

Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tâi el-Buhturî'nin (ö. 284/897), hocası Ebû Temmâm'ın tasnif yöntemini örnek alarak yazdığı Hamâse türündeki şiiir antolojisidir. Buhturî, *Hamâse* adlı eserini Abbâsî devlet adamı ve şair Feth b. Hâkan'a (ö. 247/861) sunmuş ve hocası Ebû Temmâm'ın aynı adlı eserine nazîre olarak yazmıştır. Buhturî'nin eserinde hamâse başlıklı bir bölüm yoktur; ancak ilk yirmi yedi babda hamâsî şiiirler ağırlıktadır. Eser, Cahiliye, Muhadram ve İslâmî dönemlerden 600 civarında şairin şiiirlerinden oluşur. Buhturî, Abbâsî dönemine ait hiçbir şairin şiiirine yer vermemiş; kadın şairlerin şiiirlerini ise son bölümde mersiyeler şeklinde toplamıştır (Şek'a, 2004, 409-415; Hasan, 1970, 92; Tüccar, 1997, 15/441-442).

Buhturî, hocası Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'sindeki yöntemine benzer şekilde antolojisindeki şiiirleri tasnif etmiş, ancak onları on bâb yerine yüz yetmiş dört başlık altında derlemiştir. Bu farklı tasnifin nedeni, Ebû Temmâm'ın şiiirlerin genel amaçlarına ve konularına odaklanması, Buhturî'nin ise şiiir anlamlarına (معاني الشعر) dikkat etmesidir. Ebû Temmâm'a göre ilk bölüm, hamâse (yani kahramanlık, yiğitlik ve cesaret) ile ilgili şiiirleri kapsamlı bir şekilde içerir. Buhturî'nin *Hamâse*'sinde ise hamâse bölümüne karşılık gelen yirmi yedi başlık bulunur. Bunlar arasında birinci başlık "Savaşta Hoş Olmayan Şeyleri Nefse Yaptırmak", ikinci başlık "Suikast", üçüncü başlık "Düşmanların Karşısına Atılmak ve Onlardan Gizlenmemek", dördüncü başlık "(İntikam, suikast vb. için) Düşmanlara İyi Davranıyor Gibi Yapıp Kalplerdekini Onlardan Gizlemek", beşinci başlık "Fırsat Gelinceye Kadar Susmak" şeklinde adlandırılmıştır (Şek'a, 2004, 410-411).

Antolojideki şiiirlerin büyük bir kısmı ahlâkî değerler taşıyan ve insanlara doğruyu, iyiyi, düşünceyi ve dünyevî heveslere kapılmamayı öğütleyen hikmetli sözler ve öğretici örnekler (hikemiyat ve emsâl) içermektedir. Buhturî, kendisi de usta bir gazel şairi olmasına rağmen eserine gazel ve şarap şiiirlerini ve edebe uygun olmayan şiiirleri dahil etmemiştir (Tüccar, 1997, 15/442). Hatta antolojide ahlak ve edep konulu şiiirlerin çokluğundan dolayı eserin *Kitâbu'l-Edeb* ismiyle anılmasının daha uygun olacağı da iddia edilmiştir (Bedevî, 1980, 44).

Buhturî'nin *Hamâse* adlı eseri, Ebû Temmâm'ın aynı adlı eserine kıyasla daha az tanınmıştır. Edebiyat alimlerinden Abdülkâdir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682), Buhturî'nin *Hamâse*'sinden haberdar olmadığını belirtmiştir ('Abdulkâdir el-Bağdâdî, 1418/1997, 8/500). Ayrıca eser hakkında şerh, hâşiye gibi ilmî çalışmalar yapılmamıştır. Buhturî'nin *Hamâse*'sinin bir nüshası, L. Varner tarafından XVII. yüzyıl başlarında İstanbul'dan Leiden'e taşınmış, bu nüsha ilk kez R. Geyer ve D. S. Margoliouth tarafından tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (Leiden 1909). Daha sonra eser, Luvîs Şeyho tarafından basılmış (Beyrut 1910) ve bu baskıya bazı notlar ve indeksler eklenerek yeniden yayımlanmıştır (Beyrut 1967). Eserin bir diğer baskısı da Kemâl Mustafa tarafından yapılmıştır (Kahire 1929) (Tüccar, 1997, 15/442).

9. Kitâbu'z-Zehre

Ebû Bekir Muhammed b. Dâvûd b. Alî el-İsfahânî ez-Zâhirî'nin, daha çok gazel temalı şiirleri derlediği bir antolojidir. Yazarın şiirleri, şiir nazariyesi, şiir tarihi ve şiir eleştirisi hakkında bilgiler içeren *Kitâbu'z-Zehre*, bu yönleriyle Arap edebiyatının önemli kaynakları arasında yer adlıği söylenebilir.

Eser, aşk şiirleri antolojisi olarak müellifin kendi şiirleriyle birlikte 250'den fazla şairin şiirlerinden seçtiği kıtalar ve beyitler içermektedir. Müellif bu eserde aşk ve sevgi konularında kapsamlı bir inceleme yapmış; aşkın özünü, niteliğini, kurallarını, türlerini, koşullarını ve evrelerini açıklamıştır. Ayrıca Eflâtun, Batlamyus ve Câlînûs gibi Antik Yunan düşünürlerinin aşk hakkındaki görüşlerini aktarmış; eski Arap geleneğindeki platonik aşk (uzrî) ve iffetli aşk (afîf) kavramlarına değinmiş ve kendi aşk anlayışını ortaya koymuştur. Eser, içerdiği şairlerin aşk felsefelerini ve duygularını, özellikle de Bağdat'ın kültür ve edebiyat ortamının aşk algısını yansıtmaması bakımından son derece önemli olup günümüze ulaşan ilk aşk antolojisi olması sebebiyle büyük bir değer taşımaktadır. *Kitâbu'z-Zehre*, İbn Ferec el-Ceyyânî'nin *Kitâbu'l-Hadâik*'i ve İbn Hazm'ın *Tavku'l-hamâme*'si gibi sonraki eserlere ilham vermiş; Ebû İshak el-Husrî'nin *Kitâbu'l-Masûn*'u, İbn Ebû Hacele'nin *Dîvânu's-sabâbe*'si, Mahmûd b. Selmân el-Halebî'nin *Menâzilu'l-ahbâb*'ı ve Moğultay'ın *el-Vâzihu'l-mübîn*'i gibi eserlerde sıkça alıntılanmıştır. Eserin nesir dili ise ağır bulunmuş ve eleştirilmiştir (Köse, 1999, 19/410-411).

Antolojideki şiirler yüz baba ayrılmıştır. İlk 50 bab gazel ve onunla ilgili konulara, diğer 50 bab ise çeşitli şiir temalarına tahsis edilmiştir. Örneğin, elli birinci bölümde Allah'ı övmek için yazılan şiirlerden, elli ikinci bölümde Peygamber Efendimizin (s.a.v) medhi için söylenen şiirlerden, elli üçüncü bölümde de İslam şairlerinin Peygamber Efendimizin (s.a.v) ailesi hakkında yazdığı şiirlerden seçkiler yapılmıştır. Müellif; Cahiliye, İslâmî, Emevî ve Abbâsî dönemlerinden şiir örnekleri almıştır. Kendi çağdaşlarıyla da irtibat kurmuş ve onların şiirlerinden az miktarda alıntı yapmıştır. Seçtiği şiirlere şiir tarihiyle ilgili bazen kısa bilgiler bazen de şiirleri açıklamak, eleştirmek veya güzelleştirmek için bazı sözler eklemiştir. Seçkilerin en dikkat çekici özelliği, şiirlerin parça parça alınmasıdır. Çoğunlukla iki, dört veya beş beyitlik seçkiler yapılmıştır. Beş beyitten fazla olan şiirler nadirdir. Müellif, seçtiği parçaların şairlerini belirtmeyi gerekli görmediği için birçok şiirin sahibi belirsizdir. Kitabın muhakkikleri ise bu isimleri tespit etmek için çaba göstermişlerdir (Sâmerrâî, 1406/1985, 23-25; Bolelli, 2010, 18-19).

Antolojinin ilk bölümü, A. R. Nykl ve İbrâhim Abdülfettâh Tûkân tarafından 1932 yılında Chicago'da, ikinci bölümü ise İbrâhim es-Sâmerrâî ve Nûrî Hammûdî el-Kaysî tarafından 1975 yılında Bağdat'ta yayımlanmıştır. Daha sonra İbrâhim es-Sâmerrâî, her iki bölümü bazı düzeltmeler yaparak tekrar yayımlamıştır (bkz. İsfahânî, 1406/1985). Muhammed Hayr el-Bikâî, bu neşri bir dizi yazıda eleştirmiş ve özellikle beyitlerin tamamlanması ve okunuş hatalarının düzeltilmesi konusunda katkıda bulunmuştur. *Kitâbu'z-Zehre'nin* 51 ve 58. bablarından bazı bölümler, Ümeyye b. Ebü's-Salt hakkında bir makale yazan Michele Vallaro tarafından yayımlanmıştır. Vallaro daha sonra da 51-55. babların tenkitli neşrini yapmıştır. Wim Raven ise İbn Dâvûd ve *Kitâbu'z-Zehre* hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır. Nûrî Hammûdî el-Kaysî de İbn Dâvûd'un bazı şiirlerini *Evrâk min dîvânî Ebî Bekir Muhammed b. Dâvûd el-İsfahânî* adıyla neşretmiştir (Köse, 1999, 19/411).

10. İhtiyâreyn

Kûfe dil mektebi alimlerinden Ahfeş el-Asgar'ın, *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'taki kasidelerden derlediği bir antolojidir. Derleyicisinin İbnü's-Sikkît (ö. 244/858) olduğunu iddia edenler olsa da bu görüş zayıf bulunmuştur (Kabâve, 1420/1999, 5).

Bu eser, *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* antolojilerine verilen önemin bir göstergesidir. Ahfeş, Arap edebiyatının bu önemli iki antolojisinden seçtiği şiirleri analiz etmiş; şairlerin hayatları, şiirlerin tarihî bağlamları ve temaları hakkında bilgiler vermiş; zor anlaşılan kelimeleri açıklamış ve şiir eleştirisi yapmıştır. Kitap, daha çok bir şerh çalışması olarak değerlendirilebilir. Ancak iki ciltten oluştuğu anlaşılan eserin, muhtemelen mukaddime bölümünü içeren birinci cildinin kaybolması nedeniyle derlenme amacı ve yöntemi tam olarak bilinmemektedir. Eserde kasidelerin ravileri belirtilmemiştir, bu nedenle birkaç kaside dışında hangi kasidenin Mufaddal ed-Dabbî ya da Asmaî'nin seçkisi olduğu anlaşılamamaktadır (Kabâve, 1420/1999, 4-5).

Antolojinin günümüze ulaşan ikinci cildi yüz on altı kaside içermektedir. Bu kasidelerden yirmi üçü *Mufaddaliyyât*'ta, on dört tanesi *Asmaiyyât*'ta, yedisi *Asmaiyyât*'a muhakkikler tarafından eklenen *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* ziyadelerinde ve on dört tanesi *Mufaddaliyyât*'ın Britanya Müzesi'ndeki nüshasında bulunmaktadır. Geri kalan elli sekiz kaside ise günümüze ulaşan *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* nüshalarında yer almamaktadır (Kabâve, 1420/1999, 4-5).

Eserin Yemen'de Müvekkilî Kütüphanesi'nde ve İngiltere'de India Office Library'de birer nüshası bulunmaktadır (Kabâve, 1420/1999, 10-12). Kitabın günümüze ulaşan ikinci cildi, *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* baskılarında bulunan kasideler çıkarılarak ilk defa Seyyid Muazzam Hüseyin tarafından 1938 yılında yayımlanmıştır (Kabâve, 1420/1999, 4). Daha sonra, eserin tamamı Fahreddin Kabave tarafından 1999 yılında neşredilmiştir. (Bkz. Ahfeşü'l-Eşgar, 1420/1999)

11. el-Muhîb ve'l-Mahbûb ve'l-Meşmûm ve'l-Meşrûb

Bu antoloji, es-Serî b. Ahmed b. es-Serî el-Kindî er-Reffâ (ö. 366/976) tarafından derlenmiştir. Eser, isminden de anlaşılacağı üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sevgili, sevgi, koku ve içki konularını işlemektedir. Her bölüm, ilgili konuya uygun olarak seçilmiş Arap şiirleriyle zenginleştirilmiştir. Ayrıca her bölümün başında konuyla ilgili edebi ve dilbilimsel bilgiler içeren bir giriş bölümü yer almaktadır. el-Mahbûb (sevgili)

bölümü yirmi beş alt başlığa ayrılmıştır. el-Muhib (aşık) bölümü ise alt başlıksızdır. el-Meşmûm (koku) bölümü otuz dört alt başlıkta bahar, ışık, su, rüzgâr, gül, zambak, çiçek, ağaç ve koku türleri gibi konuları ele almıştır. el-Meşrûb (içki) bölümünde otuz dört alt başlıkta uzun bir girişten sonra içkiyle ilgili şiirler sunulmuştur (Serî er-Rafâ', 1407/1986, 1/2-15, 2/2-7, 3/3-22, 4/5-131; Bolelli, 2010, 27).

Bu eserde kullanılan şiirler, Cahiliye Dönemi'nden başlayarak farklı dönemlerde yaşamış yaklaşık üç yüz Arap şairine aittir. Bu şairler, Arap coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış ve İslam Devleti'nin sınırları içinde kalan doğu ve batı bölgelerinden gelmiştir. Yazar, şiirleri seçerken şöhret veya tanınmışlık kriterine bakmamış; sadece konuya uygunluk kriterine göre hareket etmiştir. Ayrıca, eserin bölümleri arasında eleştirel yorumlarını, dilbilimsel açıklamalarını ve çeşitli faydalı bilgilerini de serpiştirmiştir (Bolelli, 2010, 27).

Antolojinin bir bölümü, *Teiletion von Misbâh Galâvuncî, Mukaddimetü Kitâbi'l-Meşmûm li's-Serî er-Reffâ* başlığıyla 1984 yılında et-Türâşü'l-'Arabî dergisinde yayımlanmıştır. Daha sonra eserin tamamı dört cilt halinde Dımaşk'ta basılmıştır. İlk üç cildi Misbâh Galâvuncî 1406/1986 yılında, son cildi ise Mâcid Hasan ez-Zehabî tarafından 1407/1987 yılında neşredilmiştir (Durmuş, 2009, 36/564).

12. Eşbâh ve Nezâir

Bu antoloji, Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî kardeşler tarafından hazırlanmıştır. Tam adı *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir min eş'ârî'l-Mütakaddimîn ve'l-Câhiliyye ve'l-Muhadramîn* olan bu eser, büyük olasılıkla Seyfûddeve (ö. 356/967) veya Büveyhî Veziri Mühellebî'nin (ö. 352/963) isteği üzerine kaleme alınmıştır. Eser kadim, muhadram ve muhdes şairlerden seçilen şiirleri anlam bakımından birbirine benzeyen (eşbâh, nezâir) örnekler halinde sunmaktadır. Ayrıca bazı şiirlerde eleştiri, intihal ve tevârüd konularına da değinilmektedir. Muhammed Yûsuf antolojiyi iki cilt halinde yayımlamıştır (bkz. Hâlidîyyân, 1958; Topuzoğlu, 1997, 15/294).

Antolojide herhangi bir bölümlendirme ya da başlıklandırma bulunmamakta ve konular gelişi güzel bir şekilde ele alınmaktadır. Hâlidî kardeşler, ilk sayfalarda antolojiyi kadim şiirleri bırakıp sadece Muhdes şiirlerle ilgilenmesinden dolayı, muhtemelen çok saygı ve sevgi duydukları yüksek bir mevkideki bir kişi için derlediklerini belirtirler. Bu nedenle, Mutekaddimûn şairlerin Muhdes şiirlere olan katkısını ortaya koymaya çalıştıklarını ifade ederler (Hâlidîyyân, 1958, 1/1-3). Bu bağlamda, kardeşlerin antoloji hazırlama yöntemi, Muhdes şiirlerin Mutekaddimûn şairlerin icat ettikleri şiir anlamları ile olan ilişkisini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir metot olarak görülebilir. Antolojide, herhangi bir anlamın ilk defa kullanıldığı şiirdeki beyitler öne çıkarılmakta, daha sonra bu anlamın tekrar edildiği diğer beyitler şair isimleriyle birlikte sunulmaktadır. Bu beyitler arasında bir karşılaştırma ve değerlendirme yapılmakta, bazı beyitlerin kusurlu olduğu, bazılarının ise aslından daha güzel olduğu ifade edilmektedir. Kardeşlerin bu şekilde eski ve yeni şiir arasında bir denge kurmaya ve her iki gruptan şairlere adil bir şekilde yaklaşmaya çalışarak muhataplarına onlar hakkında mutedil bir bakış açısı kazandırmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır.

13. Tuhaf ve Hedâyâ

Bu antoloji, Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî kardeşler tarafından hazırlanmıştır. Antolojide, hediye

ve armağanlar konusunda Arap edebiyatında yer alan edebi sözlerden seçkiler derlenmiştir. Nesir örnekleri de içermesine rağmen, antoloji çoğunlukla şiir parçalarından oluşmaktadır. Bu edebi metinler, hediye ve armağanların sosyal, kültürel, siyasi ve ahlaki yönlerini yansıtmaktadır. Hâlidî kardeşler, *Eşbâh ve Nezâir*'den farklı olarak, antolojiyi "şiirle hediye verenler," "hediyeye şiirle teşekkür edenler" ve "şiirle hediye isteyenler" gibi başlıklarla konularına göre on baba ayırmışlardır. Eser, Sami ed-Dihân tarafından 1956 yılında yayımlanmıştır (bkz. Hâlidîyyân, 1956).

14. Muhtâr min Şî'ri Beşşâr

Muhtâr min Şî'ri Beşşâr, Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî kardeşler tarafından, son Arap şairi Beşşâr b. Bürd'ün (ö. 167/783-84) şiirlerinden derledikleri bir antolojidir. Antolojide, *Eşbâh ve Nezâir*'dekine benzer bir metot takip edilerek, Beşşâr b. Bürd'ün şiirlerinden yapılan seçkilerin yanında birçok şairin benzer konudaki şiirlerine de yer verilmiştir. (Bkz. Hâlidîyyân, 1353/1934)

Beşşâr, kendi belirttiğine göre 1200 kaside nazmetmiş ve Cahiliye devrinde ve İslâmî dönemde Seyyid el-Himyerî (ö. 173/789) ve Ebü'l-Atâhiye (ö. 211/826) ile en çok şiir söyleyen üç şairden biri olarak kabul edilmiştir. Beşşâr, kasidenin "matla" bölümünde çok başarılı görülmüş ve bu konuda Cahiliye şiirinin İmruülkays'ı, İslâmî şiirin Kutâm'si (ö. 101/719-20) gibi lakaplarla tanınmıştır. Onun şiirleri, Müslim b. Velîd (ö. 208/753) ve Ebû Temmâm gibi sonraki şairlere örnek olmuştur. Ayrıca Beşşâr, ifade tarzında rahat bir üslup kullanmış ve bu da nesir sanatında Bedüzzaman el-Hemedânî (ö. 398/1008) ve Harîrî (ö. 516/1122) gibi ustaların yetişmesine katkıda bulunmuştur. Asmaî, Beşşâr'ın akıcı üslubunu Nâbiga ez-Zübyânî ve Meymûn b. Kays el-A'sâ'ya (ö. 7/629) benzetmiştir. Beşşâr, şiirlerinde günlük hayata dair konulara yer vermiştir ve bu da onun şiirlerini insanlar için bir şevk veya teselli kaynağı yapmıştır. Özellikle tasvirlerinde çok başarılı olan Beşşâr, halkla iç içe yaşadığı için onların hayatlarını çok iyi anlamış ve anlatmıştır (Muhtar, 1992, 6/8).

Antoloji, Hâlidî kardeşlerin *Eşbâh ve Nezâir* adlı eserlerinde uyguladıkları metoda paralel olarak hazırlanmıştır. Ancak bu antolojide, Beşşâr'ın şiirleri, benzer ve örnek olarak getirilen diğer şairlerin şiirlerine göre merkezi bir konumda yer almaktadır. Antolojide önce Beşşâr'ın şiirleri sunulmuş, ardından aynı anlama gelen başka şairlerin şiirleri verilmiş ve aralarında hangisinin daha kusursuz veya daha güzel olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu açıdan antoloji, çok sayıda şairin pek çok beytini kapsayan geniş bir içeriğe sahiptir. Antoloji, Ebû Tâhir İsmâil b. Ahmed et-Tücîbî'nin (ö. 449/1068'den sonra) yaptığı şerhiyle birlikte Muhammed Bedreddin el-Alevî tarafından yayımlanmıştır (Bkz. Alevî, 1353/1934).

15. Muhtâr min Şî'ri İbnî'd-Dümejne

Bu eser, Abbâsî döneminin ilk şairlerinden olan İbnü'd-Dümejne'nin (ö. II./VIII. yüzyılın sonları) şiirlerinden yapılan bir seçkidir. İbnü'd-Dümejne, medih ve hiciv türlerinde az sayıda şiir yazmış olup, aşk şiirleriyle tanınmıştır (Ziriklî, 2002, 4/102). Abbâsî halifelerinden Harun Reşid, onun şiirlerini çok beğenmiş ve ünlü müzisyenler İbrâhim el-Mevsîlî ve İshak el-Mevsîlî, bu şiirleri bestelemiştir (İsfehânî, 2008, 74-82; Tülücü, 2000, 21/17).

Antoloji, Hâlidîyyân lakaplı Ebû Bekir Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî ve Ebû Osman Saîd (Sa'd) b. Hâşim el-Hâlidî kardeşler tarafından derlenmiş olup, 1963 yılında Muhtârüddin Ahmed tarafından yayımlanmıştır. (Bkz. Hâlidîyyân, 1963)

16. Cemheretu Eş'âri'l-Arab

Cemheretu eş'âri'l-Arab, Ebû Zeyd el-Kureşî'nin (ö. IV./X. yüzyıl) derlediği, Cahiliye devri'nden Emevîler Dönemi'ne kadar Arap şairlerinin şiirlerinden seçkiler içeren ve müstakil kasidelerin derlendiği ilk sistematik şiir antolojilerinden biridir. *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'tan farklı olarak, antolojide bir mukaddime bölümü yer almakta ve kasideler yedi sınıfa ayrılmaktadır. (Bkz. Ebû Zeyd el-Kureşî, 1967)

Erken bir dönemde tenkitçi bir üslupla kaleme alınan antoloji, yüz yirmi sayfayı aşan kapsamlı bir mukaddimeye sahiptir. Mukaddimenin başında, derleyici, eserin Cahiliye Devri'nde ve İslâmî Dönem'de yaşayan Arap şairlerinin şiirlerini bir araya getirdiğini, Kur'an'ın bu şairlerin kullandığı dille indiğini, Arapçanın bu şairlerin sözlerinden türediğini, Kur'an ve Hadis'in yorumlanmasında bu şiirlerin kaynak olarak kullanıldığını ve edebiyatın bu şiirler üzerine kurulu olduğunu vurgular. Ayrıca bu şairlerin Arap şiirinin öncüleri olduğunu ve sonraki şairlerin onları taklit etmekten öteye gidemediğini iddia eder (Ebû Zeyd el-Kureşî, 1967, 11; Parıld, 2011, 134).

Antoloji, üç farklı zaman diliminden seçilen en güzel şiirleri içerir: Cahiliye Devri, Muhadramûn ve İslâmî Dönem. Cahiliye Devri'nden yirmi üç, Muhadramûn'dan on altı ve İslâmî Dönem'den on şairin şiirlerine yer verilmiştir. Derleyici, eserini bölümlendirirken kırk dokuz şairden birer kaside seçmiş ve bunları yedi tabakaya ayırmıştır:

- Muallakât: İmruülkays, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Nâbiga ez-Zübyânî, A'sâ, Lebîd b. Rebîa, Amr b. Külsûm ve Tarafe b. Abd.
- Mücemherât: Abîd b. Ebras, Antere b. Şeddâd, Adî b. Zeyd, Bişr b. Ebû Hâzim, Ümeyye b. Ebû's-Salt, Hidâş b. Züheyr, Nemir b. Tevleb.
- Muntekayât: Müseyyeb b. Ales, Murakkış el-Asgar, Mütelemmis, Urve b. Verd, Muhelhil b. Rebîa, Düreyd b. Sımme, Mutenahhil b. Uveymir el-Hüzelî.
- Müzehhebât: Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Revâha, Mâlik b. Aclân, Kays b. Hatîm, Uhayha b. Cülâh, Ebû Kays b. Eslet, Amr b. İmruülkays.
- Merâsî: Ebû Züeyb el-Hüzelî, Muhammed b. Kâ'b el-Ganevî, A'sâ Bâhile, Alkame Züceden el-Himyerî, Ebû Zübeyd et-Taî, Mütemmim b. Nüveyre, Mâlik b. Reyb.
- Meşûbât: Nâbiga el-Ca'dî, Kâ'b b. Züheyr, Kutâmî, Hutay'e, Şemmâh b. Dırâr, Amr b. Ahmer, Temîm b. (Übey) Mukbil.
- Mülhamât: Ferezdak, Cerîr b. Atıyye, Ahtal, Ubeyd er-Râî, Zürrumme, Kümeyt el-Esedî, Tırmâmâh. (Ebû Zeyd el-Kureşî, 1967, 807-808)

Cemhere Mufaddaliyyât ve *Asmaiyyât* ile karşılaştırıldığında, *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'ın güvenilir iki âlim tarafından sağlam bir senetle nakledildiği, ancak *Cemhere*'nin müellifinin bilinmemesi nedeniyle rivayet güvenilirliğinin daha düşük olduğu söylenebilir (Parıld, 2011, 137). Bununla birlikte, *Cemhere*, bölümlendirme ve tasnif açısından daha sistematik bir yapıya sahiptir ve mukaddime bölümüyle diğer antolojilerden ayrılmaktadır.

Her üç antoloji de seçkin şiirlere yer vermekte ve Arap şiir mirasının önemli örneklerini sunmaktadır. *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât*'ta daha az tanınmış şairlerin şiirleri

daha fazla iken, *Cemhere'* de hem ünlü hem de az tanınmış şairlerin şiirleri dengeli bir şekilde bulunmaktadır. *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât'* ta bir şairin birden fazla şiiri yer alabilirken, *Cemhere'* de her şairden sadece bir şiir seçilmiştir (Parıld, 2011, 137-138).

Cemheretu eş'âri'l-Arab, yirmi kadar yazması olan ve çeşitli tarihlerde basılan bir antolojidir. Eser hakkında birçok makale yazılmıştır. F. Hommel, *Cemhere* ile ilgili bir tebliğ sunmuş; Th. Nöldeke ve M. Nallino da eser üzerine makaleler kaleme almışlardır. Eserin ilk müstakil baskısı Saîd Anton Ammûn tarafından yapılmıştır (Bulak 1308/1890). Sonraki baskılar arasında Kahire 1331, 1345; Beyrut 1383/1963; I-II, Kahire 1387/1967; Dımaşk 1398/1978; I-II, Dımaşk 1406/1986; Beyrut 1406/1986 sayılabilir. Ahmed Hattâb, Beyrut 1383 ve Kahire 1387 baskılarını karşılaştırarak farklılıkları ortaya koymuştur (Çöğenli, 1993, 7/324-235).

17. Hamâsetu'z-Zurefâ

Hamâsetu'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhdesîn ve'l-kudemâ, şair Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf el-Abdelekânî ez-Zevzenî'nin (ö. 431/1040), Ebu Temmâm'ın *Hamâse'* sine giriş niteliğinde hazırladığı bir şiir antolojisidir. Zevzenî, eserinin mukaddimesinde şunları belirtir ('Abdelkânî ez-Zevzenî, 1973, 15):

"Bu kitabımda, Ebû Temmâm'ın Hamâse kitabında yer alan şiirlerden ve onlara yakın olan şiirlerden bir seçki yaptım. Bu şiirlerin birçoğu, gizli anlamlar taşıyan nadir kelimeler içeriyor. Günümüzdeki insanlar ise daha kolay anlaşılabilir ve akla yakın kelimeleri seviyorlar. Bu kitabım, Hamâse kitabını anlamak isteyenlere bir rehber ve öğrenme aracıdır. Çünkü edebiyat, aşama aşama ilerlenmesi gereken bir sanattır. Kim edebiyatın en basit seviyesinde takılıp en yüksek seviyesine ulaşmaya çalışırsa bu onun yanlış yola sapmasına ve kafasının karışmasına neden olur. Bu durum onun edebiyattan soğumasına ve geride kalmasına yol açar. Kim tahta merdivenden düşerse kemiği kırılır. Kim edebiyat merdiveninden düşerse anlayışını kaybeder. Edebiyattan istifade etme ve onu geliştirme konusunda hevesi ve gayreti azalır. Başkasının peşinden giden kimse, -ne kadar çok çalışırsa çalışsın- bu alanda üstünlük ilk başlayana aittir. Bu kitabıma "Hamâsetu'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhdesîn ve'l-kudemâ" adını verdim. Allah'tan muvaffakiyet dilerim. O ne güzel yardımcıdır!"

Zevzenî'nin, eski ve yeni şairlerin şiirlerinden oluşan *Hamâsetu'z-zurefâ* adlı antolojisi, Cahiliye Dönemi'nden kendi zamanına kadar uzanan bir edebiyat tarihini yansıtır. Kitapta, konularına göre sınıflandırılmış 1500 şiir bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ünlü şairlerin divanlarından, bir kısmı da Zevzenî'nin çağdaşı olan şairlerden seçilmiştir. Eserde daha çok Zevzenî'nin yaşadığı döneme ait şiirler yer almaktadır. Zevzenî, bu şiirleri Nişâbur emîrlerinin çocuklarına öğretmek veya sohbetlerinde latife olarak kullanmak üzere derlemiştir. Kitabın önemli bir yönü, Zevzenî'nin çağdaşı olan şairlerden birçok şiir içermesidir. Ayrıca Zevzenî'nin eserini Zevzenî'de tamamladıktan sonra hiciv ve mülâh (latifeler) bölümlerine bazı şiirleri eklemiş olması da mümkündür (Öznurhan, 2013, 44/312). *Hamâsetu'z-zurefâ*, on bölüm halinde düzenlenmiştir. Bu bölümler şunlardır:

- Bâbu'l-hamâse: Kahramanlık, yiğitlik ve cesaret konulu şiirler.
- Babu'l-merâsî: Matem ve yas tutma şiirleri.
- Babu'l-edeb ve'l-hikme: Ahlak ve bilgelik öğütleri içeren şiirler.
- Babu'l-kibr ve's-şeyb: Yaşlanma ve ölüm gerçeği üzerine şiirler.
- Babu'n-nesîb ve'l-melâhî: Aşk, hasret ve eğlence temalı şiirler.

- Babu'l-hicv: Eleştirel ve alaycı şiirler.
- Babu'l-medih: Övgü ve methiye şiirleri.
- Babu'l-edyâf ve's-sehâ ve ıstınâ'u'l-ma'rûf: Konukseverlik, cömertlik ve iyilik erdemi üzerine şiirler.
- Babu's-sifât: Betimleme ve tasvir sanatıyla yazılmış şiirler.
- Babu'l-mulah: Nükte, espri ve güzel sözler içeren şiirler (Muaybid, 1973, 12).

Kitabın her bir bölümü, 140 ile 160 arasında değişen sayıda şiir örneği içermektedir. Her bölüm, nesir parçaları ve hikmetli sözlerle son bulmaktadır. Bu nesir parçaları genelde Hz. Peygamberin (s.a.v) hadisleriyle başlamakta; sonra sahabe, tâbiîn ve diğer kişilerin sözleriyle devam etmektedir. Bu yöntem, hamâse türündeki diğer seçmelerde görülmeyen bir yeniliktir. Kitabın bölümlerinin başında genel olarak Cahiliye Dönemi şairlerinden bir ya da birkaç şiir örneği yer almaktadır. Örneğin antolojideki hamâse bölümü, Muhadramûn şairlerinden Suhaym b. Vesîl'in (ö. 40/660'tan önce) şiiriyle açılmakta, aynı zamanda şair de olan Emevîler'in son Horasan valisi Nasr b. Seyyâr'ın (ö. 131/748) şiiriyle devam etmekte ve Abbâsi şairi Ebû Nuvâs'ın (ö. 198/813) şiiriyle bitmektedir. Ancak bu yöntem, her bölümde tarihsel sıralamanın tam olarak uygulandığı anlamına gelmemektedir. Bazı durumlarda Cahiliye, İslâmî Dönem ve muhdesûn şairlerin şiirleri bir arada bulunabilmektedir (Muaybid, 1973, 12; Bolelli, 2010, 37-38).

Sahip olduğu büyük öneme rağmen *Hamâsetu'z-zurefâ*'nın çağdaşları arasında yeterince anılmadığı söylenebilir. *Hamâsetü'z-zurefâ* hakkında bilgi veren tek eser, Avfî'nin (ö. 629/1232) *Lübâbu'l-elbâb*'ıdır (IV, 6). Antolojinin günümüze ulaşan tek nüshası, 779/1377 yılında istinsah edilmiştir ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (NEKAY, nr. 1455). Nüshadan ilk defa 1948 yılında Hellmut Ritter bahsetmiş, antolojideki şiirlerin sayısını belirlemiş ve derleyicisi hakkında bilgiler vermiştir (Ritter, 1949, 262-265). Sonrasında Nihad M. Çetin, bu eser üzerine bir doçentlik tezi hazırlamış ve *Hamâse*'den çok sayıda şiiri Türkçeye tercüme etmiştir (Bkz. Çetin, 1964; İSAM Ktp., nr. 2084N) Ayrıca N. M. Çetin'in Zevzenî ve eseriyle ilgili bir makalesi, İzzet Hasan tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir (Bkz. Çetin, 1971). *Hamâsetu'z-zurefâ*, Muhammed Cebbâr el-Muaybid (I-II, Bağdad 1973), Halîl İmrân Mansûr (Beyrut 2001) ve Muhammed Behiyyüddîn Sâlih (I-II, Beyrut 2003) tarafından yayımlanmıştır (Öznurhan, 2013, 44/312).

18. Mecnû'atu'l-Me'ânî

Eser, eşbâh ve nazâir türünde hazırlanmış ve yüz baptan oluşan bir şiir antolojisidir. Müellifin kim olduğu bilinmemekle birlikte, yaptığı şiir seçkilerinden V. asrın sonlarında yaşamış olduğu tahmin edilmektedir (Bolelli, 2010, 50).

Müellif, mukaddimesinde antolojiyi hazırlarken konuşmacının hitabını ve yazarın yazısını süslemek için kullanılacak yüz farklı şiir anlamından seçkiler yaptığını belirtir. Bu bağlamda antolojiyi yüz baba ayırmış ve her bapta, ilgili şiir manasının daha iyi anlaşılabilmesi için anlam bakımından birbirine benzer ve zıt şiir parçalarını bir araya getirmiştir. Müellif, derlediği şiir parçalarını hem eski hem de yeni şairlerin eserlerinden seçtiğini ifade eder. Ona göre, eski şairlerin şiirleri Arap dilinin aslı ve onun delil mertebesindeki örnekleridir. Muhdes şairlerin şiirlerinin tek eksik tarafı ise zaman bakımından sonradan gelmeleridir (*Mecnû'atu'l-me'ânî*, 1412/1992, 3). Anlaşıldığı üzere, müellif zaman ayırımı dışında iki şiir türü arasında bir fark görmemektedir.

Bu kitabın ilk baskısı, 1301/1884 yılında İstanbul'daki el-Cevâib matbaasında yapılmıştır. Daha sonra, Abdulmü'in el-Melûhî'nin titiz çalışması ve çabası sayesinde, 1408/1988 yılında Dımaşk'ta Talaş yayınevi tarafından tekrar basılmıştır (Bolelli, 2010, 52). Kitabın bir başka baskısı da Abdusselâm Hârûn'un tahkikiyle 1412/1992 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.

19. Muhtârâtu Şu'arâ'î'l-'Arab

Dîvânü muhtârâti's-su'arâ' ve *Muhtârâtu İbni's-Şecerî* isimleriyle de anılan eser, İbnu's-Şecerî'nin (ö. 542/1148), çoğunluğu Cahiliye devri'nden olan 13 şairden yaptığı seçkilerden derlediği bir antolojidir. Antolojide çeşitli temaları işleyen kasideler ve şiir parçaları yer almaktadır. Toplamda 60 kaside ve şiir parçası bulunan eserde, bunların 50'si tam kaside olarak değerlendirilmektedir (Ersönmez, 2021, 321).

Eser, üç ana bölüme ayrılmıştır. Her şiirden önce şairin niyetini, şiirin sahibi hakkında bilgileri ve eklediği rivayetleri belirtmiştir. Birinci bölümde, Lakît b. Ya'mer (ö. 380), A'sâ Bâhile (ö. ?), Hâtem et-Tâî (ö. 578), Beşâme b. 'Amr (ö. 608), en-Nemir b. Tevleb (ö. 14/635), eş-Şenfera (ö. 525-550 arası) ve Ka'b b. Sa'd el-Ganevî (ö. 612) gibi şairlerden birer kaside bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde el-Mütelemmis (ö. 569 veya 580) ile ilgili haberler ve onun şiirinden seçmeler ile Tarafa b. el-'Abd'den seçkiler de yer almaktadır. İkinci bölümde, Züheyr b. Ebî Sülmâ, Bişr b. Ebî Hâzim (ö. 598) ve 'Abid b. el-Abres (ö. 555) gibi şairlerden seçme şiirler bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise el-Hutay'e (ö. 59/678) hakkında verilen bilgiler ve onun şiirinden seçmeler yer almaktadır. Bunun dışında eserde bazı faydalı bilgiler, ilaveler ve rivayetler de aktarılmaktadır (Bicâvî, 1412/1992, 11; Bolelli, 2010, 26).

İbnu's-Şecerî'nin seçkin Arap şairlerinin kaside örneklerini bir araya getirdiği eser, Kahire'de iki defa basılmıştır (1306, 1344). Eserin ilmî baskısı Ali Muhammed el-Bicâvî tarafından hazırlanmış ve Kahire'de (1395/1975) ve Beyrut'ta (1412/1992) (Bkz. İbnu's-Şecerî, 1412/1992) yayımlanmıştır (Elmalı, 2000, 21/219).

20. Hamâsetu İbni's-Şecerî

Dîvânü'l-Hamâse ve *el-Hamâsetu's-Şecerîyye* adlarıyla da anılan eser, İbnu's-Şecerî tarafından Ebû Temmâm'ın Hamâse'sini örnek alarak hazırlanan bir şiir antolojisidir (Elmalı, 2000, 21/219). Antolojide Cahiliye, İslâmî Dönem ve muhdesûn şairlerin şiirleri bulunmaktadır. Eserdeki şiirler, şiddet, kınama, mersiye, medih, hiciv, edep, nesib, vasif ve mulah olmak üzere dokuz bölümde toplanmıştır (Melvehî - Hamîsî, 1970, 14-15). Bu bölümlerin çoğu, Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'sindeki bölümlerle aynıdır. İbnu's-Şecerî, şiirleri seçerken Ebû Temmâm'ın yöntemini izlemiş ve onun tasnifine uygun şiirleri tercih etmiştir. Eserin en çok şiir içeren bölümleri nesib ve vasif bölümleridir. Bu bölümlerde birçok fasıl bulunur ve her fasıl bir tema veya motif üzerine kuruludur. Eserdeki şairlerin çoğu az ama etkili şiir söyleyen şairlerdir. Bunlar arasında hicri dördüncü asrın sonuna kadar yaşamış olan es-Senevberî, Ebû Firâs el-Hamadânî, es-Serî er-Reffâ el-Mevsilî ve eş-Şerîf er-Radî gibi ünlü şairler de vardır. İbnu's-Şecerî, eserinde bazı şiir parçalarına girişler yazmış, bazı beyitleri açıklamış ve böylelikle şiirlerin anlaşılmasında yardımcı olmuştur (Bolelli, 2010, 34-35).

Bu antoloji, Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan hamâse türünün seçkin örneklerinden biridir. İbn Hallikân, eseri Ebû Temmâm'ın aynı adlı eserine benzeterek

övmüş (İbn Hallikân, 1391/1971-1415/1994, 6/45), el-Bağdâdî de eserin Ebû Temmâm'ın eserini geliştirdiğini ve güzel şiirler içerdiğini belirtmiştir ('Abdulkâdir el-Bağdâdî, 1418/1997, 5/19-20). Eser, 1345/1927 yılında F. Krenkow tarafından Haydarâbâd'da basılmış, 1970 yılında ise Esmâ el-Hımsî ve Abdulmuîn el-Mellûhî tarafından Dımeşk'te Kültür Bakanlığı tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır (Ersönmez, 2021, 320).

21. el-Hamâsetu'l-Mağribiyye

Safvetu'l-edeb ve nuhbetu kelâmî'l-'Arab, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdusselâm el-Cerâvî'nin (ö. 609/1212), Muvahhidler Devleti hükümdarı Yusuf b. Abdülmü'min'e (ö. 580/1184) sunmak amacıyla hamâse türünde hazırladığı bir antolojidir. Yazar, daha sonra bu hacimli eserini kısaltarak *Muhtasar kitabî's-Safoeti'l-edeb ve nuhbatu kelâmî'l-'Arab* adını vermiştir. Bu eser, Mağrib'de Ebû Temmâm'ın *Hamâse* kitabına eşdeğer bir şöhrete sahiptir ve bu nedenle el-Hamâsetu'l-Mağribiyye olarak da bilinir (Dâye, 1991/1411, 21-22). Kitap hakkında şu önemli noktalar belirtilmektedir:

- Cerâvî, bu eserinde Ebû Temmâm'ın Hamâse adlı eserini örnek almış ve seçtiği şiirleri konularına göre bölümlere ayırmıştır. Medih bölümü ile başlayan eser, şu bölümlerle devam etmektedir: Fahr, Ağıt, Soy, Vasıf, Özdeyiş ve Hikmet, Alay, Kusurları Yermek, Zühd ve Nasihat.
- Medih Bölümü: Yazar, bu bölümü Hz. Muhammed (s.a.v.)'i öven methiyeler ve diğer methiyeler olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e saygısından dolayı onun hakkında söylenen methiyeleri olduğu gibi aktarmış ve hiçbir kısaltma yapmamıştır.
- Edebi Dönemler: Yazar, seçtiği şiirlerin şairlerini Cahiliye, İslami, Emevî ve Abbâsî dönemleri gibi edebiyat dönemlerine göre sınıflandırmıştır. Cerâvî, bu yöntemle yeni bir katkı olarak İbn Hânî el-Endelüsî, Temîm b. el-Mu'iz, el-Mu'temid b. 'Abbâd, İbn Hafâce ve İbn Zeydûn gibi Mağrip ve Endülüs şairlerinin şiirlerini de eklemiştir. Bu, Mağrip ve Endülüs şiirlerinin Maşrik şiirleri ile derlenmesine güzel bir örnektir.
- Benzersiz Metinler: Hamâsetu'l-Mağribiyye'deki bölümler ve kasideler, mevcut kaynaklara göre benzersizdir ve başka bir eşi bulunmamaktadır. Bazı metinler hakkındaki rivayetler, bilinen rivayetlerden farklılık göstermektedir. Bazı metinler ise diğer kaynaklardaki metinlerden daha fazladır, bu da esere büyük bir değer katmaktadır.
- Sıralama: Seçkilerin büyük bir bölümü, şairlerin yaşadıkları döneme göre sıralanmıştır (Dâye, 1991/1411, 22-24; Bolelli, 2010, 42-44).

Eser, ayrıntılı bir şerhle Muhammed Rıdvân ed-Dâye tarafından tahkik edilmiş ve Dımeşk'teki Dâru'l-fikr yayınevi tarafından 1991 yılında yayımlanmıştır.

22. el-Hamâsetu'l-Basriyye

el-Hamâsetu'l-Basriyye, Ebu'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Ebi'l-Ferec b. el-Hasen (el-Hüseyn) el-Basrî (ö. 659/1261) tarafından derlenmiş olup, hamâse tarzında hazırlanan antolojiler arasında en geniş hacme sahip olanıdır. Halep Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'un (ö. 658/1260) isteği üzerine hazırlanan eser, ilk olarak 647 (1249) yılında kendisine takdim edilmiştir. Basrî, daha sonra eserine bazı değişiklikler ve eklemeler yaparak hacmini iki

katına çıkarmış ve 654 (1256) yılında son Abbâsî halifesi Müsta'sım-Billâh'a (ö. 656/1258) sunmuştur (Tüccar, 2008, 35/419-420).

Antolojide, hamâse ve besâle (kahramanlık şiirleri), medîh ve takriz (övgü ve takdim şiirleri), te'bîn ve risâ (mersiye/ağıt şiirleri), edep, nesîb ve gazel (ayrılık ve aşk şiirleri), hicâ (yergi şiirleri), adyâf (misafirperverlik şiirleri), mezemmetü'n-nisâ (kadınları yerme şiirleri), sıfat ve nuût (tasvir şiirleri), siyer ve nüâs (hayatı ve yaşlılık dönemini ele alan şiirler), mülâh ve mücûn (latif ve müstehcen şiirler), inâbe ve zühd (tevbe ve züht şiirleri) gibi on iki farklı türdeki şiirler yer almaktadır. Antoloji, ayrıca Cahiliye Devri ve İslâmî Dönem'de yaşamış birçok şairin kaside ve kıtalarını içermektedir (Sadru'd-Dîn el-Basrî, 1420, 1/117, 1/195, 2/1, 2/74, 2/234, 2/256, 2/307, 2/320, 2/354, 2/364, 2/395, 2/306; Bolelli, 2010, 39-40).

Basrî, mukaddimesinde antolojiyi derlerken Hâlidî kardeşlerin *Eşbâh ve nezâir*'inden, Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'sinden ve bazı şairlerin divanlarından istifade ettiğini belirtir. Bu eserler arasında özellikle *Eşbâh ve nezâir*'i çok beğendiğini, ancak içerisindeki kasidelerin bablara göre tasnif edilmemesinden dolayı tam anlamıyla istifade edilemediğini ifade eder (Sadru'd-Dîn el-Basrî, 1420, 4-5). Bu bağlamda, Basrî'nin *Hamâse*'sinde Hâlidî kardeşlerin *Eşbâh ve nezâir*'i ile Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'sinin karışımı bir yöntem izlediği söylenebilir. Nitekim Basrî'nin antolojisi de aynı Ebû Temmâm'ın *Hamâse*'sindeki gibi bablara ayrılmış olup, bu bablardaki kasidelerin çoğu zaman belli bir ortak noktaya göre derlendiği belirtilmektedir (Cemal, 1420, 18).

Eser, ilk olarak Muhtârüddin Ahmed tarafından yayımlanmış (I-II, Haydarâbâd-Dekken 1383/1964), daha sonra Âdil Süleyman Cemal bu yayımın hatalarını düzelterek uzun bir mukaddime eklediği yeni bir baskısını yapmıştır (I-IV, Kahire 1420/1999). Bu mukaddime, Haydarâbâd-Dekken'de yayımlanan baskıdaki hatalar belirtilmiş; ayrıca eser, nüshaları, tahkiki ve müellifi hakkında bilgiler verilmiştir.

23. et-Tezkiretu'l-Fahriyye

Antolojiyi hazırlayan kişi Ebu'l-Hasan Behâeddîn Ali b. İsâ b. Ebi'l-Fettâh el-Erbilî'dir (ö. 692/1293). Erbilî, her bölümün başında o bölümdeki şiirleri tanıtmak için edebi bir giriş yazmış ve bazen o bölümle ilgili kendi eleştirel yorumlarını ve edebi zevkini de eklemiştir. Bu bağlamda *et-Tezkiretu'l-fahriyye'nin* seçkin şiir antolojileri arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Antolojideki şiirler, çeşitli kaynaklardan derlenmiştir. Müellif, bunları farklı edebiyat dönemlerinde yaşamış şairlerin eserlerinden seçmiştir. Sadece ünlü şairleri değil, ünlü olmayan şairleri de dikkate almış, böylece kitabının amacına ulaşmış ve şiir seçimlerini zenginleştirmiştir (Bolelli, 2010, 42).

Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm gençlik, kına ve yaşlılık tasvirleriyle başlar. İkinci bölümde gazel ve aşk şiirleri yer alır. Daha sonra medîh, fahr ve kutlama gibi konulara geçilir ve kitap bu şekilde sona erer (Dâim, 1425/2004, 6).

Nuri Hamûdî el-Kays ve Hâtim Sâlih ed-Dâim tarafından tahkik edilen antoloji, 1404/1984 yılında Irak'ta basılmıştır. Bu baskı daha sonra 1425/2004 yılında Dımaşk'ta ufak değişikliklerle yeniden yayımlanmıştır.

24. et-Tezkiretu's-Sa'diyye fi'l-Eş'âri'l-'Arabiyye

Hamâsetu'l-'Ubeydî ve et-Tezkiretu's-sa'diyye olarak bilinen bu eser, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdülmecid el-Ubeydî (ö. 702/1303) tarafından hamâse türünde hazırlanmış bir antolojidir. Antoloji, derleyicisinin ismine ve seçkilerin sunulduğu vezire atf yapılarak adlandırılmıştır (Bolelli, 2010, 40). Ubeydî, tanınmamış bir alim olup eseri tahkik eden Abdullah el-Cebûrî, onun hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır (Cebûrî, 1391/1972, 18). Eserin ithaf edildiği vezir, Tezkire'de açıkça belirtilmemiş, ancak eserin başında "Sa'du'l-hak ve'd-dünyâ ve'd-dîn" lakabıyla anılmıştır (Ubeydî, 1391/1972, 41). Abdullah el-Cebûrî, bu kişinin Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail eş-Şeybânî el-Âmidî (ö. 704/1305) olabileceğini düşünmektedir (Cebûrî, 1391/1972, 21).

Ubeydî, eserini hazırlarken kendisinden önce derlenmiş Ebû Temmâm, Ebû Hilâl el-Askerî ve İbn Fâris'in (ö. 395/1004) hamâselerinden faydalandığını belirtir. Bu eserlerden sadece Ebû Temmâm'ın *Hamâse'si* günümüze ulaşmıştır. Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Hamâsetu'l-'askeriyye* adlı eseri hakkında hiçbir kaynaktan bilgi bulunmamaktadır. Aynı şekilde İbn Fâris'in *el-Hamâsetu'l-muhdes* adlı eseri hakkında da herhangi bir kayıt yoktur. Müellif, hamâsesinde yer alan şiirleri bu üç hamâse eserinden ve ek olarak her bölümün sonunda "muhdesûn" adını verdiği yeni şairlerin incelikli şiirlerinden ve "müteahhirîn" adını verdiği son dönem şairlerin nadir bulunan şiirlerinden seçerek kısa açıklamalarla birlikte sunmuştur. Ayrıca bu üç hamâse eserinde bulunmayan ve mektup, yazışma ve konuşma gibi durumlarda ihtiyaç duyulan diğer şiir türlerini de eserine dahil etmiştir (Ubeydî, 1391/1972, 42). Müellif, hamâsesini on dört bab halinde düzenlemiştir:

- el-Hamâse ve el-iftihâr: Kahramanlık ve iftihar şiirleri.
- Edebiyât: Hikmetli sözler ve atasözleri.
- en-Nesîb: Sevgilinin hatırasını ve ayrılık acısını anlatan aşk şiirleri.
- el-Medîh, el-isticdâ', el-isti'lâf ve et-tekâdî: Medih, bağış ve ihsan istemek, merhamet dilemek ve alacağını borçludan istemek ile ilgili şiirler.
- el-Merâsî: Cenaze törenleri ve yas tutma şiirleri.
- el-Hicâ': Alay ve yergi şiirleri.
- el-İhvâniyyât: Kardeşlik duygularını ifade eden şiirler.
- et-Tehânî: Tebrik ve kutlama şiirleri.
- el-İ'tizâr: Özür dileme ve af isteme şiirleri.
- es-Sıfât: Tasvir sanatını kullanan şiirler.
- el-Metâ'ib: Zorluklar ve zamanın hadiselerinden şikâyet ve onlara karşı sabretme şiirleri.
- el-Müleh: Hoş ve latif sözler içeren şiirler.
- Çeşitli Şiirler: Çeşitli konular hakkında yazılmış şiirler.
- Dua ile İlgili Şiirler: Dua temalı şiirler (Ubeydî, 1391/1972, 43).

Antolojinin sadece birinci cildi Abdullah el-Cebûrî tarafından tahkik edilerek 1972 yılında Bağdat'ta yayımlanmıştır. Bu cilt, kitabın ilk üç babını kapsamaktadır. Kitabın bu cildi, ilk şekli ile Libya ve Tunus'ta 1981 (Bolelli, 2010, 41) ve Beyrut'ta 2001 yıllarında tekrar basılmıştır.

SONUÇ

Mevcut kaynaklarda zikredilenlere nazaran günümüze ulaşan şiir antolojilerinin sayısı az olsa da incelenen eserlerin içerik ve derlenme yöntemlerindeki çeşitliliği göz önüne alındığında, klasik Arap edebiyatında zengin bir şiir antolojisi geleneğinin varlığı görülebilmektedir. Bu bağlamda, şiir antolojilerinin içerik ve derlenme yöntemlerine göre kasidelerin bütün beyitleriyle verildiği “müstakil şiir antolojileri”, şiirlerin belli bir konuya göre derlendiği “tematik şiir antolojileri” ve belli şairlerden yapılan seçkilere göre derlenen “şair antolojileri” olmak üzere genel anlamda üç şekilde derlendiği tespit edilmiştir.

Müstakil şiir antolojilerine *Muallakât*, *Mufaddaliyyât*, *Asmaiyyât*, *Dîvânu'l-Hüzeliyyîn*, *İhtiyâreyn* ve *Cemheretu eş'âri'l-Arab* gibi eserler örnek olarak verilebilir. Bu eserlerden *Muallakât* ve *Dîvânu'l-Hüzeliyyîn*, derlenme yöntemleri itibarıyla daha çok bir derleme niteliğinde olmakla birlikte içerik açısından şiir antolojisi özelliklerini taşımaktadır. Benzer bir durum, kasidelerin derlendiği *İhtiyâreyn* için de düşünülebilir; bu eser, yöntem açısından daha çok bir şerh kitabı niteliğinde gözükmektedir. *Mufaddaliyyât* ve *Asmaiyyât* ise hem yöntem hem de içerik açısından gerçek anlamda birer şiir antolojisidir. Mukaddime bölümünün bulunmadığı bu eserlerde şiirler, şairleriyle birlikte ve sistematik bir tasnife gidilmeden verilmiştir. Bu iki eserin şiir antolojilerinin ilk örnekleri olduğu düşünüldüğünde, bu durum olağan karşılanabilir. Daha sonraları derlenen *Cemheretu eş'âri'l-Arab* hem bir mukaddimesinin bulunması hem de içerdiği seçkilerin tasnif edilmesiyle müstakil şiir antolojilerinin sistematik bir örneğini oluşturur. Tematik şiir antolojileri arasında ise çok temalı şiir parçalarını içeren hamâseler, tek temalı seçkileri içeren *Kitâbu'z-Zehre* gibi şiir antolojileri, anlaşılması zor beyitlerin açıklandığı meâni kitapları ve benzer konulu beyitler arasında şiir eleştirisinin yapıldığı *Eşbâh ve Nezâir* türündeki eserler zikredilebilir. Şair antolojilerine ise, şiir eleştirisinin ön plana çıktığı *Muhtâr min şî'ri Beşşâr* ve Cahiliye devrinde yaşamış 13 şairden yapılan seçkilerin yer aldığı *Muhtârâtü şu 'arâ'i'l-'Arab* adlı eserler örnek olarak verilebilir.

Bu eserler antolojik özelliklerinin yanı sıra bir edebiyat malzemesi olarak da klasik Arap şiirinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Şiir antolojileri farklı dönemlerden ve çeşitli coğrafi bölgelerden şairlerin şiirlerini bir araya getirerek Arap edebiyatının zenginliğini ve çeşitliliğini gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda şiir antolojileri, şairlerin ustalıklarını ve yaşadıkları dönemin edebî normlarını sergileyen bir vitrin görevi görmüştür. Nitekim derlendikleri tarih dikkate alındığında şiir antolojilerinin birçok şairin şiirinin korunması ve sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir role sahip oldukları göze çarpmaktadır. Bu açıdan şiir antolojilerinin özellikle edebiyat tarihçileri ve araştırmacıları için vazgeçilmez kaynaklar olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, klasik Arap edebiyatında şiir antolojilerinin hem edebî mirasın korunması hem de Arap edebiyatının zenginliğinin anlaşılması açısından kritik bir öneme sahip oldukları ifade edilebilir. Antoloji türünün önemini nispeten çok erken bir zamanda farkına varan klasik dönem Arap dili edebiyatçıları birçok eser telif etmiş ve zamanla şiir antolojisi telifini zengin bir gelenek haline getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Abbâs, İhsân. *Târîhu'l-edebi'l-endülüsi*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1960.
- Abdulcabbâr, Abdullah - Hafâcî, Muhammed Abdülmün'im. *Kıssatu'l-edeb fi'l-Hicâz*. Kahire: Mektebetu'l- Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1400/1980.
- 'Abdulkâdir el-Bağdâdî, 'Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî. *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arab*. 13 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1997.
- Akyürek, Remzi. *İbn Kuteybe'nin 'Uyûnu'l-Ahbâr Adlı Eserinin Tematik ve Metodolojik Açından İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Baytar, Yaşar Seracettin. "Muallaka Şiirlerinde Geçen Başlıca Medih ve Fahr Unsurları". *Diyanet İlmî Dergi* 59/2 (19 Haziran 2023), 719-744.
- Bedevî, Ahmed Ahmed. *el-Buhturî*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1980.
- Blachere, Regis. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. çev. İbrahim Kılânî. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1956.
- Bolelli, Nusrettin. "Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler II". *Şarkiyat Mecmuası* 12 (31 Aralık 2010), 1-57.
- Brockelmann, Carl. *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. çev. Abdulhalim Neccar. Kahire: Daru'l-Me'ârif, 5. Basım, 1959.
- Cemal, Âdil Süleyman. "Mukaddime". *el-Hamâsetu'l-basriyye*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1420.
- Cündî, Ali. *Fî Târîhi'l-edebi'l-câhilî*. Kahire: Dâru't-Turâs, 1. Basım, 1412/1991.
- Çetin, Nihad M. "Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-'Abdelekânî ez-Zevzenî ve kitâbühû Hamâsetü'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhdesîn ve'l-kudemâ'". çev. İzzet Hasan. *Mecelletü Mecma 'i'l-lugati'l-'Arabiyye bi-Dımaşk* 46/4 (1971), 712-726.
- Çetin, Nihad M. *Abû Muhammad 'Abdullâh al-'Abdalakânî ve Kitâb Hamâsat az-Zurafâ' min Aş'âr al-Muhdatîn wa'l-Qudamâ' Adlı Eseri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1964.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973.
- Çöğenli, M. Sadi. "Cemheretü Eş'âri'l-'Arab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/324-325. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Dayf, Şevki. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Kahire : Dâru'l-Maârif, 1960-1995.
- Durmuş, İsmail. "Safedî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/447-450. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Durmuş, İsmail. "Serî er-Reffâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/563-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebû Temmâm, Habîb b Evs b el-Hâris et-Tâi. *Dîvânu'l-hamâse*. thk. Abdulmun'im Ahmed Sâlih. Irak: Dâru'r-Reşîd, 1980.
- Ebû Temmâm, Habîb b. Evs b. el-Hâris et-Tâ'î. *Kitâbu'l-vahşiyât (el-Hamâsetu'l-s-ugrâ)*. thk. Abdülazîz Abdülazîz el-Meymeni, Mahmûd Muhammed Şakir. Dâru'l-Maârif, 1963.
- Ebû Zekeriyâ et-Tebrîzî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. 'Alî b. Muhammed eş-Şeybânî et-Tebrîzî. *Şerhu'l-Kasâidi'l-'Aşr*. b.y.: y.y., 1352.

- Ebû Zeyd el-Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb el-Kureşî. *Cemheretu eş'âri'l-'Arab*. thk. 'Ali Muhammed el-Bicâdî. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1967.
- Ebû'l-Berakât el-'Enbârî, Ebû'l-Berakât 'Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Ubeydillâh el-Ensârî Kemâluddîn. *Nuzhetu'l-elibbâ' fi tabakâti'l-udebâ'*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. Zerkâ/Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1405/1985.
- ed-Dâim, Hâtim Sâlih. "Mukaddime". *et-Tezkiratu'l-fahriyye*. Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, 1425/2004.
- ed-Dâye, Muhammed Rıdvân. "Mukaddime". *el-Hamâsetu'l-mağribiyye: Muhtasaru kitâbi Safveti'l-edeb ve nahbeti dîvânî'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır, 1991/1411.
- el-'Abdelkânî ez-Zevzenî, 'Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf. *Hamâsetu'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhaddisîn ve'l-kudemâ'*. thk. Muhammed Cebbâr el-Muaybid. 2 Cilt. Bağdat: Menşûrâtu Vizâreti'l-İ'lâm, 1973.
- el-Ahfeşu'l-Eşğar, Ebû'l-Mehâsin 'Alî b. Suleymân. *el-İhtiyâreyn*. thk. Fahru'd-Dîn Kabâve. Beyrut-Suriye: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âşır-Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/1999.
- el-Alevî, es-Seyyid Muhammed Bedreddin. "Mukaddime". *el-Muhtâr min şî'ri Beşşâr*. Aligarh: Matbaatu'l-İtimâd, 1353/1934.
- el-Bicâvî, Ali Muhammed. "Mukaddime". *Muhtârâtu Şu'arâi'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- el-Cebûrî, Abdullah. "Mukaddime". *et-Tezkiratu's-sadiyye fi'l-eş'âri'l-'arabiyye*. Bağdat: Matâbi'u'n-Nu'mân, 1391/1972.
- el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. "el-Muhtâr min şî'ri'l-Mütenebbî ve'l-Buhturî ve Ebî Temmâm". *et-Tarâ'ifü'l-edebiyeh*. Kahire: Matba'atu Lecneti't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1937.
- el-Esed, Nâsirüddin. *Masâdiru's-şî'ri'l-câhilî*. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1988.
- el-Hâlidiyyân, Ebû Bekr el-Hâlidiyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim Hâlidî el-. *el-Muhtâr min şî'ri Beşşâr*. Aligarh: Matbaatu'l-İtimâd, 1353/1934.
- el-Hâlidiyyân, Ebû Bekr el-Hâlidiyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim el-Hâlidî. *et-Tuhaf ve'l-hedâyâ*. thk. es-Seyyid Muhammed Yusuf. Kâhire: Dâru'l-Maârif, 1956.
- el-Hâlidiyyân, Ebû Bekr el-Hâlidiyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim Hâlidî el-. *Kitâbu'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. thk. es-Seyyid Muhammed Yusuf. 2 Cilt. Kahire: Lecnetü't-telif ve't-tercüme ve'n-neşr, 1958.
- el-Hâlidiyyân, Ebû Bekr el-Hâlidiyyân Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî Ebû 'Osmân Sa'îd b. Hâşim el-Hâlidî. *Muhtâr min şî'ri İbni'd-Dümejne*. thk. Muhtârüddin Ahmed. Aligarh: Ma'hedü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1963.
- el-İsfahânî, Ebû Bekr Muhammed b. Dâvûd b. Alî. *ez-Zehre*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 2. Basım, 1406/1985.
- el-İsfahânî, Ebû'l-Ferec Alî. *Kitâbu'l-Eğânî*. thk. İhsân Abbâs vd. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 2008.
- Elmalı, Hüseyin. "el-Hamâse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/440-441. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Elmalı, Hüseyin. "İbnü's-Şecerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/219-220. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

- el-Melvehî, Abdülmuîn - el-Hamîsî, Esmâ. "Mukaddime". *el-Hamâsetü's-şecerîyye*. Dımaşk: Mektebetu Doktor Mervân el-Atiyye, 1970.
- el-Meymenî, Abdülazîz Abdülazîz. "Mukaddime". *Kitâbu'l-vahşîyyât (el-Hamâsetu'l-s-sugrâ)*. Kâhire: Dârü'l-Maârif, 1963.
- el-Muaybid, Muhammed Cebbâr. "Mukaddime". *Hamâsetu'z-zurefâ' min eş'âri'l-muhaddisîn ve'l-kudemâ'*. Bağdat: Menşûrâtu Vizâreti'l-İ'lâm, 1973.
- el-Ubeydî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdülmecid. *et-Tezkîtatu's-sa'diyye fi'l-eş'âri'l-arabiyye*. thk. Abdullah el-Cebûrî. Bağdat: Matâbî'u'n-Nu'mân, 1391/1972.
- el-Uşnandânî, Ebû Osman Saîd b. Hârûn. *Kitâbu Meâni's-şî'r*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.
- el-Yemânî, 'Abdurrahmân b. Yahyâ. "Mukaddime". *el-Me'ânî'l-kebîr fi ebyâti'l-me'ânî*. Beyrut: Dârü'l-kutubî'l-İlmiyye, 1368/1949.
- Ergin, Ali Şakir. "el-Asmaîyyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/500. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- er-Rafîi, Mustafa Sadık. *Târîhu âdâbi'l-Arab*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabi, 1974.
- Ersönmez, Hüseyin. "İbnu's-Şecerî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 13 (30 Haziran 2021), 301-326.
- es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek b. 'Abdullâh. *Tevşî'u't-Tevşîh*. b.y.: y.y., ts.
- es-Sâmerrâî, İbrâhim. "Mukaddime". *ez-Zehre*. Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 2. Basım, 1406/1985.
- es-Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *el-Muntehal*. thk. eş-Şeyh Ahmed Ebû 'Alî. b.y.: y.y., 1319/1901.
- es-Serî er-Rafâ', es-Serî b. Ahmed b. es-Serî el-Kindî er-Rafâ'. *el-Muhib ve'l-Mahbûb ve'l-Meşmûm ve'l-Meşrûb*. thk. Misbâh Galâvuncu. Dımaşk: Matbuatu Mecmaî'l-Lugati'l-Arabiyye, 1407/1986.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Müzhîr fi 'ulûmi'l-luğa ve envâ ihâ*. thk. Fuâd 'Alî Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1418/1998.
- eş-Şek'a, Mustafa. *Menâhicü't-te'lîf 'inde'l-'ulemâ'i'l-'Arab*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2004.
- ez-Ziriklî, Hayreddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Faris. *el-A'lâm liz'-Ziriklî*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Göçemen, Yakup. *Ebû Temmâm Habîb b. Evs et-Tâi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Hamori, A. vd. "Mukhtârât". *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*. Brill, ts. https://doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_0791
- Hasan, İzzet. *el-Mektebetü'l-'arabiyye dirâse li ümmihâti'l-kütüb fi's-sekâfeti'l-'Arabiyye*. Dımaşk, 1970.
- Hüseyin, Muhammed el-Hudar. *Mevsû'atu'l-a'mâli'l-kâmîle*. thk. Ali Er-Rıza El-Hüseyini. Suriye: Dârü'n-Nevâdir, 1. Basım, 1431/2010.
- İbn Ebî 'Avn, Ebû İshâk b. Ebî 'Avn. *et-Teşbihât*. b.y.: y.y., ts.

- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Divânu'l-mübtede' ve'l-haber fî eyyâmî'l-'Arab ve'l-acem ve'l-berber ve min âsirihim min zevî's-şeni'l-ekber*. thk. Halîl Şehâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-İrbilî. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. thk. İhsân 'Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1391/1971-1415/1994.
- İbn Reşîk el-Kayravânî, Ebû 'Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî. *el-'Umde fî mehâsini's-şer' ve âdâbihi*. thk. Muhammed Muhyî'd-Dîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ceyl, 1401/1981.
- İbn Saîd el-Mağribî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Mûsâ b. Muhammed b. Abdilmelik. *Unvânü'l-murkısât ve'l-mutribât*. thk. Muhammed Huseyn el-Mehdâvî, Adnân Muhammed Âl-i Tu'me. Irak: Dâru'l-Furât li's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1441/2020.
- İbn Senâülmülk, Ebû'l-Kâsım Hibetullâh b. Ca'fer b. Senâ'u'l-Mulk el-Kâtib. *Dâru't-Tırâz fî Ameli'l-Muveşşehât*. b.y.: y.y., 1400/1980.
- İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verrâk el-Bağdâdî. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramadân. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1417/1997.
- İbnu's-Şecerî, Diyâu'd-Dîn Ebû's-Sa'âdât Hibetullâh b. 'Alî b. Hamza. *Muhtârâtu şu 'arâi'l-'Arab*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- Kabâve, Fâhru'd-Dîn. "Mukaddime". *el-İhtiyâreyn*. Beyrut-Suriye: Dâru'l-Fikrî'l-Mu'âsir-Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/1999.
- Karagülle, Fırat. "Türk Edebiyatında Antoloji". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8 (01 Eylül 2006), 383-404.
- Kılıç, Hulûsi. "Divânu'l-Hüzeliyyîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/446. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kızıltunç, Recai. "Arap Edebiyatında Antolojik Bir Eser: Kitabu'l-Vahşiyat". *Doğu Araştırmaları* 10 (01 Haziran 2012), 33-46.
- Köse, Saffet. "İbn Dâvûd ez-Zâhirî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/410-411. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Mecmû'atu'l-me'ânî*. thk. Abdusselâm Harûn. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- Muhammed b. el-Kettânî et-Tabîb, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasan el-Kettânî et-Tabîb. *Kitâbu't-Teşbihât min Eş'âri Ehli'l-Endulus*. thk. İhsân Abbâs. b.y.: y.y., 1981.
- Muhtar, Cemal. "Beşşâr b. Bürd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Öznurhan, Halim. "Zevzenî, Abdullah b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/311-312. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Parıldı, Metin. "'Cemheratu Eş'âri'l-'Arab'ın İlk Dönem Şiir Antolojileri Arasındaki Yeri ve Önemi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2011), 129-140.
- Püsküllüoğlu, Ali. *Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2001.
- Ritter, Hellmut. "Philologica. XIII: Arabische Handschriften in Anatolien und Istanbul". *Oriens* 2/2 (31 Aralık 1949), 236. <https://doi.org/10.2307/1579208>
- Sadru'd-Dîn el-Basrî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Ebî'l-Ferec b. el-Hasan. *el-Hamâsetu'l-basriyye*. thk. Âdil Süleyman Cemal. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1420.

- Şâkir, Ahmed Muhammed - Hârun, ‘Abdusselâm Muhammed. “Mukaddime”. *el-Asma’iyyât*. Beyrut, 5. Basım, ts.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Hâlidîyyân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. “Muhtârât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/55-56. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Tüccar, Zülfikar. “el-Hamâse”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/441-442. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Tüccar, Zülfikar. “Sadreddin el-Basrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/419-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Tülücü, Süleyman. “İbnü’ d-Dümejne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/17-18. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Tülücü, Süleyman. “Mu’allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi - I (Türkiye)”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (30 Eylül 2005), 1-70.
- ‘Useylân, Abdullâh Abdurrahîm. *Hamâsetu Ebî Temmâm ve şurûhuhâ*. Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, ts.
- Yusuf, es-Seyyid Muhammed. “Mukaddime”. *Kitâbu’l-Eşbâh ve’n-nezâ’ir*. Kahire: Lecnetü’t-telif ve’t-tercüme ve’n-neşr, 1958.